Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Jaargang 48 | 2014 | Nr. 1

Verantwoording omslagfoto's en -illustraties

Vooromslag
Overzichtsplaat met ontwerpen voor baretemblemen van de Koninklijke Landmacht. Tekening van F.J.H.Th. Smits (1915-2006), 1946.
Nationaal Militair Museum, Soesterberg.

Vooromslag binnenzijde

Een anonieme prent van de Engelse aanval op West-Terschelling.
Collectie Museum 't Behouden Huys (West-Terschelling).

Achteromslag
Anoniem, 'Willem I souverein vorst der Verenigde Nederlanden', olieverfschilderij, 1813-1815'.
Rijksmuseum Amsterdam.

Achteromslag, binnenzijde

Boven v.l.n.r.
Richard Knötel, 'England. Die Holländische Brigade 1799-1802', tekening.
Vinkhuijzen-collectie, The New York Public Library.

Infanterist van het 7e bataljon 1814, tekening.
Vinkhuijzen-collectie, The New York Public Library.

Onder v.l.n.r.
Hollandse Garde d'Honneur 1813, handgekleurde halftoon fotoafdruk.
Vinkhuijzen-collectie, The New York Public Library.

Infanterist van het 8e bataljon 1814.
Vinkhuijzen-collectie, The New York Public Library.

www.**marsethistoria**.nl

Kwartaalperiodiek van de Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Hoofdredacteur
Dr. Louis Ph. Sloos

Redactiecommissie
Drs. Liesbeth Brama
Drs. Pauline Onderwater
Dr. Louis Ph. Sloos
Dr. Dirk Starink

Redactieadres:
Beukenlaan 5, 4731 CD Oudenbosch
T 0165 31 18 45
E louisphsloos@zonnet.nl

Mars et Historia verschijnt in de maanden
februari, mei, september, december.

N.B. Het tijdschrift biedt jaarlijks plaats aan maximaal circa zestien (recensie)artikelen, vier boekrecensies en literatuursignaleringen. De redactie werkt met een jaarplanning die op 1 september wordt vastgesteld. Gelieve daarom uw suggesties/artikelen al vóór de zomer in te leveren.
Kopij in de vorm van kleine berichten voor de respectieve nrs. van de lopende jaargang kan ingeleverd worden op uiterlijk 15 december (voorgaande jaar), 15 maart, 15 juli en 15 oktober.

Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij kunt u vinden op de website van de vereniging.
De belangrijkste regels zijn:
- Omvang artikel: 2.000/3.000 woorden, enkele relevante noten toegestaan, bronnen/literatuurlijst.
- Omvang boekrecensieartikel: 2.000/3.000 woorden. Omvang boekbespreking: 800 woorden.
- In principe wordt uitsluitend kopij in elektronische vorm geaccepteerd, bij voorkeur aangeleverd per e-mail, eventuele grote beeldbestanden uitgezonderd.
- Het staat in principe iedereen, ook niet-leden, vrij om in Mars et Historia over aspecten van de Nederlandse militaire geschiedenis te publiceren. De redactie behoudt zich te allen tijde het recht voor bijdragen te redigeren of te weigeren.

Advertenties: 1/4 pagina per jaar (vaste tekst) € 115,-; invoegen drukwerk per keer € 150,- excl. BTW.
Voor meer informatie kunt u zich wenden tot de penningmeester van de vereniging.

Typografie en druk: Pro Patria.com, grafisch bedrijf.

ISSN 0928-5156

Inhoud

Van de voorzitter 2
Drs. Rolf de Winter

Redactioneel 3
Dr. Louis Ph. Sloos

Een platgebrand dorp en een ingebeukte kerkdeur Beeldvorming in de Tweede Engels-Nederlandse oorlog 4
Kerrewin van Blanken en Lisanne Stoffer

Krijgsgevangen in Engeland tijdens de Tweede Engels-Nederlandse Oorlog 10
Dr. Gijs Rommelse en dr. Roger Downing

Oprichting van het Oranjelegioen in 1813 Kiem van een nieuw Nederlands leger 17
Drs. Ed Coumans

Luchtvaartministerie en Staatsluchtmacht Droombeelden over de organisatie van de luchtstrijdkrachten in het Interbellum 26
Luitenant-generaal b.d. dr. Dirk Starink

Boekbespreking 34

Literatuursignaleringen 37

NL Instituut voor Militaire Historie
Ministerie van Defensie
Alexanderkazerne, gebouw 203
MPC 58 A
Postbus 90701
2509 LS Den Haag

Prijs los nr. € 7,50

Van de voorzitter

Na een jaar met belangrijke jubilea volgt.... opnieuw een jaar met belangrijke jubilea. Stond 2013 in het teken van de viering van 525 jaar marine, 100 jaar militaire luchtvaart en 200 jaar Koninkrijk der Nederlanden, in 2014 wordt het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog herdacht en het 200-jarig bestaan van zowel de Koninklijke Landmacht als de Koninklijke Marechaussee gevierd.

Het grootste krijgsmachtdeel startte de viering van zijn jubileum op 9 januari met een openbare vaandelgroet aan koning Willem-Alexander. Op Plein 1813 in de Hofstad marcheerden ruim 1.500 landmachtmilitairen, veelal in ceremonieel tenue, met 24 vaandels en standaarden langs het staatshoofd en brachten zo als eerbetoon hun groet. Een dergelijke vaandelgroet is in Nederland een zeldzaam eerbewijs dat de verbondenheid tussen het koningshuis en de verschillende regimenten van de landmacht symboliseert. De geslaagde plechtigheid laat zich enigszins vergelijken met *trooping the colour*, zoals die jaarlijks in Groot-Brittannië plaatsvindt. De vorige vaandelgroet aan een Nederlands staatshoofd vond plaats in 1980 rond de abdicatie van koningin Juliana, maar dat geschiedde destijds in een besloten setting op Soestdijk.

Na afloop van de vaandelgroet nam de koning het eerste exemplaar in ontvangst van het jubileumboek *200 jaar Koninklijke Landmacht 1814-2014*, dat is samengesteld door medewerkers van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH). In dit boek nemen de persoonlijke belevenissen van de landmachtmilitair, dienstplichtig en beroeps, van soldaat tot generaal, een belangrijke plaats in. Zij komen aan het woord over hun ervaringen tijdens bijvoorbeeld de Slag bij Waterloo, de Meidagen van 1940 en gedurende de talrijke vredesoperaties van de laatste decennia. De tekst wordt ondersteund door honderden fraaie afbeeldingen van schilderijen, prenten, foto's en kaarten.

In navolging van het vorig jaar verschenen luchtmachtjubileumboek is ook deze publicatie voorzien van een extra audiovisuele dimensie, waarmee tientallen historische filmfragmenten de geschiedenis van de Koninklijke Landmacht tot leven brengen. De bezitter van dit prachtig vormgegeven boek kan met zijn *smartphone* of *tablet* ondermeer fragmenten bekijken van de beëdiging van huzaren, de mobilisatie 1939-1940, de Politionele Acties in Nederlands-Indië, de opleiding en inzet van de Troepenmacht in Suriname, oefeningen bij La Courtine, impressies van UNIFIL en het militair ceremonieel bij de troonswisseling in 2013. Simpelweg te veel om op te noemen en zonder meer een *'must read and must see'* voor de militair-historische liefhebber, een sierraad dat in uw boekenkast niet mag ontbreken.

Naast de nationale vieringen van het landmacht- en marechausseejubileum, zal er dit jaar wereldwijd veel aandacht worden besteed aan het ontbranden van *La Grande Guerre*. Dat anno 2014 de Eerste Wereldoorlog de gemoederen nog altijd flink bezighoudt, moge blijken uit de vele boeken, tijdschriften, artikelen en documentaires die over dit onderwerp het licht zullen zien. De betekenis van de Eerste Wereldoorlog is in veel opzichten nog verre van eenduidig, een *'Historikerstreit'* over de complexe schuldvraag van het conflict lijkt allerminst te zijn gestreden en de honderd jaar oude slagvelden zullen de komende jaren het decor vormen van wat door sommigen al wordt getypeerd als een ware 'herdenkingsmanie'. Langs de westelijke frontlijn wordt in West-Vlaanderen en Noord-Frankrijk nog meer ingezet op de ontwikkeling van 'herdenkingstoerisme', waar musea en touroperators gretig op zullen inhaken. Ook vanuit militair-historisch oogpunt blijft deze 'Europese oercatastrofe' onverminderd intrigerend. Vanzelfsprekend zullen wij in ons verenigingsorgaan eveneens de nodige aandacht schenken aan 'WOI'. Wij kunnen ons verheugen op een boeiend - en ongetwijfeld prikkelend - 2014, een jaar van grote herdenkingen en jubilea dat zijn sporen zal nalaten.

Drs. Rolf de Winter,

Voorzitter.

Redactioneel

Even buiten het Belgische plaatsje Essen, vlakbij Roosendaal, is midden in de natuur de Kiekenhoeve gelegen, waar het mede dankzij het Belgische eten en drinken goed toeven is. Aanpalend is het Karrenmuseum gevestigd. Toen ik een keer op dit complex rondstruinde, stuitte ik in een stukje bos tot mijn verbazing op de zogeheten 'Draad', een tijdens de Eerste Wereldoorlog door de Duitsers aangelegde prikkeldraadafscheiding tussen Nederland en België, waarmee voorkomen moest worden dat Belgen konden vluchten naar Nederland. De Draad staat ook bekend als de Dodendraad of het Dodenhek vanwege de dodelijke elektrische spanning die op de draden stond. Een bordje bij de Draad in Essen leerde mij dat het ging om een reconstructie afkomstig uit de verzameling van Frits Duinkerke in Bergen op Zoom. Een bijzonder collectiestuk! Ik moest hier meteen aan denken toen ik werd gewezen op het boek *Hoogspanning aan de Belgisch-Nederlandse grens*, dat is opgenomen in de rubriek literatuursignaleringen van dit nummer. Het is slechts een van de vele aspecten uit de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog waar dit jaar veel aandacht voor zal zijn. Voor het geplande themanummer van *Mars et Historia* over de 'Grote Oorlog' zijn naar aanleiding van onze oproep al diverse aanbiedingen binnengekomen. Omdat wij echter ook nog graag andere suggesties ontvangen treft u in dit nummer wederom onze oproep aan. Wellicht kunt u zich ook laten inspireren door sporen van de Eerste Wereldoorlog in úw omgeving. Volgens de zustervereniging Western Front Association (WFA) Nederland staan op talloze locaties in Nederland getuigenissen van deze oorlog waar Nederland zelf niet aan deelnam. Van het boek *Tastbare herinneringen 1914-1918*, een uitgave van de WFA Nederland, zijn inmiddels drie edities verschenen, zie: www.wfanederland.nl

Terwijl de honderdste herdenking van de Eerste Wereldoorlog, die van start ging op 28 juli 1914, nog moet beginnen, werd op 9 januari jongstleden de aftrap gegeven voor het jubileumfeest ter gelegenheid van het 200-jarig bestaan van de Koninklijke Landmacht. Behalve een omslagillustratie treft u in dit nummer ook een artikel aan van Ed Coumans dat daar bij aansluit. Laatstgenoemde doet onderzoek naar Jean Victor de Constant Rebecque (1773-1850), de eerste chef-staf van het Nederlandse leger, en heeft daaruit voorvloeiend ook het ontstaan onderzocht van het Oranjelegioen in 1813.

Ik wens u veel lees- en kijkplezier toe met dit artikel en de andere interessante bijdragen. Ook nummer 2 belooft een interessant en mooi nummer te worden!

Dr. Louis Ph. Sloos,

Hoofdredacteur.

Een platgebrand dorp en een ingebeukte kerkdeur Beeldvorming in de Tweede Engels-Nederlandse oorlog

Kerrewin van Blanken en Lisanne Stoffer

Terschelling, 20 Augustus 1666. Circa 150 schepen van een voor anker liggende Nederlandse koopvaardijvloot staan in brand, evenals vrijwel alle huizen van het dorp West-Terschelling. Een dag eerder was de aanval begonnen van een Engels eskader onder leiding van Schout-bij-Nacht Sir Robert Holmes op de Nederlandse handelsvloot tussen Terschelling en Vlieland nadat de locatie van deze schepen was prijsgegeven door de overgelopen kapitein Jan Heemskerck. Dit Engelse offensief op de Vlie-delta resulteerde in een desastreuze nederlaag voor de Republiek der Verenigde Nederlanden, met een geraamde schade van ongeveer een miljoen gulden. Overal in Engeland werd deze overwinning op de Republiek, die gepaard ging met plundering en brandstichting en derhalve bekend kwam te staan als 'Holmes's Bonfire', gevierd. De verwoesting van de schepen en West-Terschelling zag men als een terechte straf voor de goddeloosheid en de geldzucht die men de Nederlanders toeschreef. In de Republiek reageerde men echter vol afschuw en wakkerde de gebeurtenis wraakgevoelens aan die uiteindelijk zouden leiden tot een andere welbekende slag uit de Tweede Engels-Nederlandse oorlog (1665-1667), namelijk de Tocht naar Chatham.
Tijdens deze tocht heeft zich een vergelijkbaar incident voltrokken, namelijk de plundering van het dorpje Grain, gelegen in de Theemsmonding. Opmerkelijk is echter het verschil waarmee werd afgedaan met beide voorvallen. Waar de Engelsen na de vernietigende aanval op Terschelling in hun vaderland werden geroemd als helden, liet admiraal De Ruyter de Nederlandse plunderaars in Grain direct en hard straffen. Ook gaf hij vervolgens zijn scheepstimmerman het bevel om een vernielde kerkdeur te herstellen. Het contrast tussen deze twee gebeurtenissen is groot, en wellicht ook kenmerkend voor het algehele verschil tussen de Engelse en Nederlandse manier van oorlogvoering in de Tweede Engels-Nederlandse oorlog en de verschillende persoonlijkheden van beide bevelhebbers.
Dit roept een aantal vragen op. Wat waren nu de precieze aanleiding en omstandigheden waarbinnen deze gebeurtenissen zich voltrokken? Hoe werden de twee plunderingen geprofileerd en uitgebuit voor propagandistische doeleinden? In dit artikel wordt de vraag gesteld in hoeverre beide acties kenmerkend waren, zoals hierboven aangegeven. Daarnaast wordt gekeken naar de context en de beeldvorming rondom deze gebeurtenissen.

Context van de Engels-Nederlandse oorlogen

De twee bijzondere gebeurtenissen in West-Terschelling en Grain vonden plaats in een op zich al vrij bijzondere situatie. Beide landen deelden een groot deel van hun identiteit in het protestantisme en er waren goede politieke- en handelsrelaties gedurende de 16e en begin 17^{e} eeuw. Zo schoot koningin Elizabeth de opstandige gewesten te hulp door het sturen van troepen tijdens de Tachtigjarige Oorlog met Spanje. Gaandeweg de 17^{e} eeuw kwamen deze contacten echter op een nogal gespannen voet te staan. Dit kwam deels door de politieke onrust in Engeland en deels door de sterk opbloeiende economie van de jonge Republiek der Verenigde Nederlanden.
De enorme economische groei in de Nederlanden was een doorn in het oog van vele Engelse handelaren. Om de eigen binnenlandse afzetmarkt te beschermen stelden zij door hun lobbies verschillende protectionistische maatregelen voor aan het Engelse Parlement. Een van deze was de Akte van Navigatie uit 1651, die het de Republiek onmogelijk maakte buitenlandse goederen naar Engeland te exporteren. Deze maatregelen waren grotendeels bedoeld om de eigen economie te beschermen en stimuleren ten nadele van die van de Republiek. Dit zorgde dus voor grote

Een anonieme prent van de Engelse aanval op West-Terschelling.
Collectie Museum 't Behouden Huys (West-Terschelling).

spanningen, daar de gehele economie en het voortbestaan van de Republiek afhankelijk waren van de export van goederen. De Republiek verdedigde het door Hugo de Groot geïntroduceerde principe van 'Mare Liberum', wat inhield dat de zee van alle naties was en dat er vrij gehandeld mocht worden. De Engelsen pareerden met het concept 'Mare Clausum', oftewel het idee dat bepaalde territoriale wateren onder de jurisdictie van een staat vallen. Dit rechtvaardigde de Engelse doorvaart- en handelsbelemmeringen voor schepen uit de Republiek. Voor beide mogendheden waren er dus zeer tegenstrijdige economische belangen die niet konden worden opgelost door overleg. Dit betekende dat de spanningen alsmaar verder opliepen en uiteindelijk een reden voor oorlog werden.

Daarnaast waren er ook culturele en politieke spanningen, zowel in de binnenlandse als buitenlandse verhoudingen. In Engeland heerste al langere tijd onvrede over het regeren van koning Karel I Stuart, wat in 1642 uitmondde in een burgeroorlog. Toen er in de Nederlanden met afschuw werd gereageerd op de onthoofding van Karel I zette dit de politieke relaties nogmaals op scherp. De Burgeroorlog werd in 1651 uiteindelijk gewonnen door de aanhangers van het Parlement, onder leiding van Oliver Cromwell. Hierna ontstond het Engelse Gemenebest. Het feit dat het Engelse koningshuis goede contacten met de Oranjes had, gecombineerd met het feit dat veel monarchisten naar de Republiek vluchtten, maakten de Republiek nog minder geliefd in de ogen van de Engelse republikeinen. Verder vond men in het Engelse Parlement dat het republikeinse bewind in de Republiek veel te veel ruimte gaf aan de orangisten. Er waren namelijk familiebanden tussen de Stuarts en de Oranjes. Zo zorgden de tegenstrijdige economische belangen en binnenlandse verdeeldheid in beide landen voor het uitbreken van de Eerste Engels-Nederlandse Oorlog in 1652.

De enige huizen van West-Terschelling die de brand van 1666 hebben overleefd.
Foto: Marco Swart, 2011, Wikipedia.

Aanloop naar de Tweede Engels-Nederlandse oorlog

In feite zou kunnen worden gesteld dat de tweede Engels-Nederlandse oorlog een logisch gevolg was van de uitkomst van het eerste conflict. Hoewel de Eerste Engels-Nederlandse oorlog in het voordeel van het Engelse Gemenebest werd beslecht, maakte het Verdrag van Westminster van 1654 geen einde aan de spanningen die aan deze oorlog ten grondslag hadden gelegen. Vóór het uitbreken van de tweede oorlog was de Lord Protector Cromwell overleden en was Karel II, die na de onthoofding van zijn vader in 1649 naar Frankrijk was gevlucht, gevraagd om het Engelse koningschap op zich te nemen. Engeland was dus weer een monarchie geworden. In de Republiek zag men Karels kroning als een mogelijkheid tot verbetering van de verhoudingen met Engeland, aangezien men voorheen onderdak had verleend aan Karel II en ook gevochten had tegen het Gemenebest van Cromwell. Om de nieuwe Engelse koning te paaien schonken de Staten-Generaal hem de 'Dutch Gift', bestaande uit een groot aantal kunstwerken, een bed en een zeewaardig jacht.
De zaken liepen echter anders dan gepland. Karel II was in feite koning geworden bij de gratie van het parlement en had dus een grote drang om zichzelf te bewijzen en zijn machtspositie te versterken. Om dit te realiseren ging hij in zee met invloedrijke mercantilisten die er profijt bij hadden om de Nederlandse economie te verzwakken. Dit resulteerde in een herziening van de Engelse scheepvaartwetten die het de Republiek verder onmogelijk maakten om te varen op Engelse koloniën. Het doel van deze wetten was om in Londen een stapelmarkt van Amerikaanse goederen te creëren, hetgeen een imitatie was van de monopoliserende strategie van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) in Azië. Dit verslechterde de economische positie van de Republiek aanzienlijk en liet de spanning verder oplopen.
De neiging van Karel II om zijn machtspositie te verbeteren, manifesteerde zich echter ook op andere manieren. Hij stond zijn bevelhebbers toe om steeds agressiever tegen de Republiek op te treden. In 1664 stuurde Karel's broer Jacobus, de hertog van York en de *Lord High Admiral*, de geduchte agressieve Schout-bij-Nacht Sir Robert Holmes naar Afrika om de bezittingen van de West-Indische Compagnie (WIC) in te nemen. Daarnaast zond hij een vloot naar Nieuw Amsterdam om deze kolonie te veroveren. In december van datzelfde jaar viel de Engelse marine een Nederlandse koopvaardijvloot aan bij Cadiz die net terugkwam uit Smyrna. Hierna stond Karel onbeperkte jacht toe op koopvaardijschepen en vissersschepen van de Republiek.
Waar Engeland zich agressief opstelde om de economische macht van de Republiek in te perken en de macht van Karel II te vergroten, zo was ook de Republiek niet terughoudend ten aanzien van een mogelijke oorlog. Ten eerste waren haar eigen economische belangen in gevaar en ten tweede beschikte zij over een veel beter uitgeruste vloot dan in de eerste oorlog het geval was geweest. Men had geleerd van de Eerste Engels-Nederlandse Oorlog en had een betere en grotere vloot opgebouwd. Vroeger waren het omgebouwde handelsschepen, nu waren het speciaal gebouwde oorlogsschepen. Deze hadden veel vuurkracht en bepantsering en tegelijkertijd een geringe diepgang, hetgeen ideaal was om te manoeuvreren in ondiep vaarwater. Het feit dat ook de Nederlanders snel geneigd waren over te gaan op oorlog uitte zich al vrij snel. Zo stuurden de Staten-Generaal Michiel de Ruyter naar Afrika om de door Holmes ingenomen factorijen te heroveren en voer men demonstratief door Engelse territoriale wateren.
Ook de propaganda en wederzijdse beeldvorming in beide landen namen steeds meer een vijandige toon aan. Het eerste wat opvalt in deze propaganda is de grote nadruk op het geloof. Zowel de Republiek als Engeland waren protestantse naties die, hoewel ze andere stromingen binnen het protestantisme aanhielden, elkaar zagen als bondgenoten in de strijd tegen het katholicisme. Het lag dus voor de hand dat de partijen elkaar niet zouden betichten van het aanhangen van het 'verkeerde' geloof, zoals wel gebeurde bij de katholieke Spanjaarden en Fransen. In plaats daarvan ontstond er in beide landen de perceptie dat de 'vijand' in naam wel degelijk hetzelfde geloof aanhing, maar in de praktijk zo ver van het ware geloof af was gedreven dat ze teruggeroepen en gecorrigeerd moest worden. Opvallend genoeg manifesteerde dit

Sir Robert Holmes (rechts) met zijn collega Sir Frescheville Holles. Schilderij door Sir Peter Lely.
Collectie: National Maritime Museum (Greenwich), Wikipedia.

gedachtegoed zich in beide landen op een andere wijze.
In Engeland doemde het beeld op van de onverbeterlijke, eerloze en baatzuchtige Nederlander. Engelse pamfletschrijvers omschreven maar al te graag het republikeinse karakter van de Zeven Provinciën als een teken van goddeloosheid. De beeldvorming was die van een republiek die gecorrumpeerd was geraakt door een allesoverheersende handelsgeest en geldzucht, en die gered moest worden door de 'fatsoenlijke' protestantse monarchie.
In de Republiek heerste het idee dat de Engelsen veranderlijk en gevaarlijk waren door het wisselen van monarchie naar republiek en weer terug naar monarchie. Ook ontstond het idee dat de Engelsen door God zouden worden gestraft voor hun machtswellust. Dit gedachtegoed rechtvaardigde dus meteen de te voeren oorlog tegen Engeland vanuit het perspectief van de Republiek.

West-Terschelling en Grain

De eerste belangrijke zeeslag vond plaats op 13 juni 1665, de Slag bij Lowestoft. Het gevecht werd gewonnen door Engeland, waarna het de zee een jaar lang domineerde. Begin 1666 verklaarde Lodewijk XIV, de koning van Frankrijk, Engeland de oorlog. Tijdens de Vierdaagse Zeeslag van juni 1666 vocht de Nederlandse vloot onder De Ruyter tegen het grootste deel van de Engelse vloot, terwijl de rest van de Engelse vloot in het Kanaal een Franse vloot moest onderscheppen waarvan men in Londen vermoedde dat die een invasie moest voorbereiden. De Nederlandse vloot won de slag, maar twee maanden later, tijdens de Tweedaagse Zeeslag waren de rollen weer omgekeerd. Hierna keerde de Nederlandse oorlogsvloot terug naar de havens voor reparatie en zag het Engelse opperbevel zijn kans schoon om over te gaan tot een agressievere strategie. De havens van Rotterdam

De Slag bij Lowestoft van 13 juni 1665. Schilderij door Adriaen van Diest.
Berger Collectie, Wikipedia.

en Amsterdam waren goed verdedigd. Dankzij informatie van de overgelopen kapitein Jan Heemskerck kwam de Engelse admiraliteit echter op het spoor van een Nederlandse koopvaardijvloot tussen Vlieland en Terschelling. Hierop stuurde men Holmes met een eskader naar West-Terschelling met de duidelijke opdracht deze vloot te vernietigen, evenals de haven waar deze voor anker lag. Holmes hield hier flink huis en zo kwam de gebeurtenis aan de naam Holmes's Bonfire.

Holmes's Bonfire werd direct geprofileerd (en daarmee gerechtvaardigd) als een straf van God tegen de Nederlanders. Terwijl de aanval in principe kan worden beschouwd als een simpelweg briljante aanslag op de economische macht van de Republiek, werd het voorval in Engeland op deze manier voor de massa in de context van de al bestaande beeldvorming geplaatst. Men gaf hierbij een extra, nieuwe dimensie aan dit beeld, namelijk dat van de zwakke, militair onbekwame Nederlander. Mede om dit beeld kracht bij te zetten en niet in de vergetelheid te doen raken, werden er door heel Engeland vreugdevuren georganiseerd ter ere van Holme' overwinning. Zodoende diende de plundering van West-Terschelling (net zoals zoveel slagen) een tweeledig doel voor de Engelsen.
In de Republiek werd de brandstichting op twee manieren uitgebuit om te passen in het Nederlandse vijandbeeld van Engeland. Ten eerste werd het gebruikt om de machtshonger en gewelddadigheid van de agressor Engeland te benadrukken. Na de welbekende Brand van Londen van september 1666, die men karakteriseerde als een terechte straf van boven, wees men in de Republiek daarnaast ook op het goddeloze, onrechtvaardige karakter van de gebeurtenissen op Terschelling van een maand eerder. In prenten die beide incidenten, aldus vergelijkend, naast elkaar toonden, maakte men in de Republiek duidelijk dat de eigen zaak de juiste was. Aangezien de Brand van Londen werd bestempeld als een wraak van God op Engeland voor Terschelling betoogden enkele Nederlandse officieren dat een aanval op enkele Engelse kustplaatsen bij wijze van wraakoefening niet meer nodig zou zijn. Dit stond echter de latere Tocht naar Chatham niet in de weg, vanwege het simpele feit dat Johan de Witt deze onderneming zag als een strategisch uitgelezen kans om de genadeklap aan de Engelsen toe te dienen. Karel II, die blut was en zich, mede door een verlammende pestepidemie, gedwongen had gezien zijn vloot uit de vaart te nemen,was namelijk ondertussen begonnen met vredesonderhandelingen in Breda. De Republiek had ook wel oren naar vrede, maar De Witt wilde wel dat de oorlog zou eindigen met een grote overwinning voor de Republiek.
Toen tijdens deze tocht het Engelse dorpje Grain werd

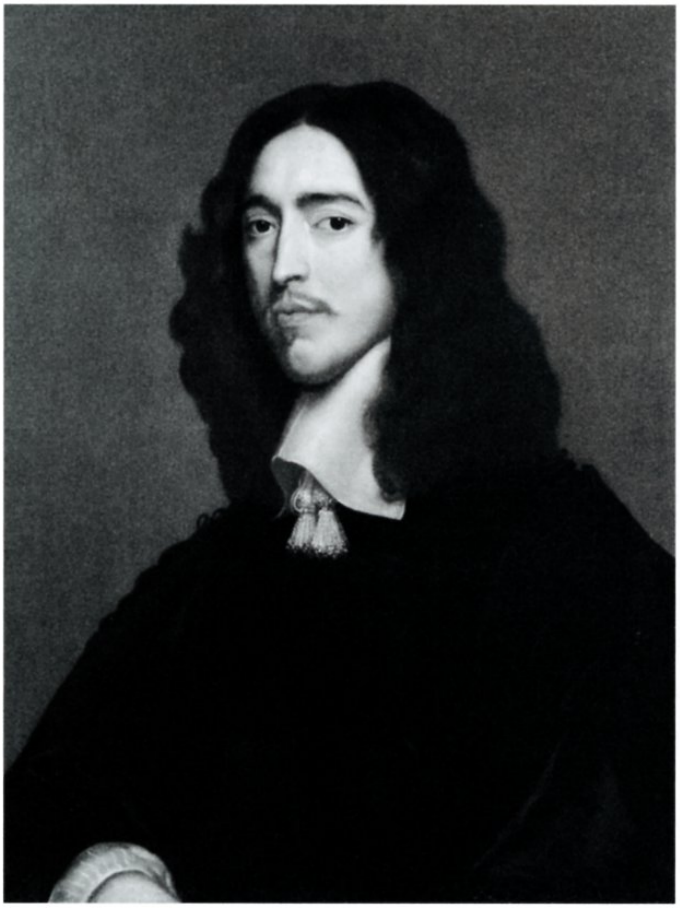

Johan de Witt, de Raadpensionaris van het gewest Holland van 1653 tot 1672.
Schilderij uit de studio van Adriaen Hanneman, Wikipedia.

De Ruyter beval zijn scheepstimmerman de door Nederlandse matrozen ingebeukte kerkdeur van Grain te herstellen.
Foto: John Harding, www.sheelanagig.org.

geplunderd door Nederlandse matrozen, wilde de vlootleiding het omgekeerde gedrag laten zien van wat de Engelsen op West-Terschelling hadden getoond. Dit was ten eerste om van het predicaat 'zwak' af te komen en ten tweede om de Engelsen nog meer als boemannen te kunnen profileren. Het opvallende contrast tussen de gebeurtenissen in Grain en in West-Terschelling kan uiteindelijk toch niet worden toegeschreven aan de karakters van de beide bevelhebbers. De plundering van Grain was een bijkomstigheid bij het veel grotere strijdtoneel van de Tocht naar Chatham en werd door de Republiek gebruikt om juist te laten zien dat zij boven de 'verwerpelijke' Engelse praktijken stond. Hoewel de Engelse admiraal Holmes een stuk agressiever was dan Michiel de Ruyter handelde hij op Terschelling niet op eigen initiatief. Zijn aanval was namelijk een van hogerop opgelegde missie om de gehele handelsvloot daar te vernietigen. Het contrast tussen beide acties was daarentegen wel typerend voor de verschillende strategische modi operandi van Engeland en de Republiek.

Oproep van de redactie

In 2014 is het honderd jaar geleden dat de Eerste Wereldoorlog uitbrak. Zowel het bestuur van de vereniging als de redactie vindt het belangrijk om in dit kader ook in *Mars et Historia* aandacht te besteden aan de Eerste Wereldoorlog. De redactie roept daarom leden en lezers op om voorstellen in te sturen voor artikelen over de Eerste Wereldoorlog die bij voorkeur in relatie staan tot Nederland en de Nederlandse krijgsmacht in het bijzonder. Het is de bedoeling dat deze artikelen tezamen een themanummer vormen dat moet verschijnen in september 2014.

Wij zien uw voorstellen met belangstelling tegemoet.

Krijgsgevangen in Engeland tijdens de Tweede Engels-Nederlandse Oorlog[1]

Dr. Gijs Rommelse en dr. Roger Downing

Over de drie Engels-Nederlandse oorlogen van de zeventiende eeuw weten we heel wat. Dankzij maritieme historici als J.C.M. Warnsinck, J.K. Oudendijk, J.R. Bruijn, R.P. Prud'homme van Reine, N.A.M. Rodger, J.D. Davies en F.L. Fox zijn we goed op de hoogte van de strategieën, de omvang en samenstelling van eskaders en vloten, de gehanteerde tactieken en het verloop van acties en slagen. C.H. Wilson, C.R. Boxer, J. Elias en J.I. Israel hebben de economische rivaliteit tussen beide landen gedetailleerd in kaart gebracht, terwijl N. Japikse, S. Groenveld, J.R. Jones, R. Hutton en P.C. Seaward de politieke en diplomatieke context nauwkeurig hebben geanalyseerd. P.C.A. Geyl, S.C.A. Pincus en T. Claydon hebben de ideologische dimensie van de Engels-Nederlandse burenruzie uit de doeken gedaan. Toch zijn er ondanks het forse aantal wetenschappelijke artikelen en boeken dat zij en andere historici aan de drie oorlogen hebben gewijd, nog steeds aspecten waarover maar nauwelijks is gepubliceerd. Eén daarvan is krijgsgevangenschap. Dit artikel hoopt deze lacune enigszins te vullen door te kijken naar het lot van Nederlandse krijgsgevangenen tijdens de Tweede Engels-Nederlandse Oorlog.

Deze maritieme oorlog genereerde duizenden gevangenen. Alleen al tijdens de voor de Republiek rampzalig verlopen Slag bij Lowestoft van juni 1665 namen de Engelsen ongeveer tweeduizend gevangenen. De nederlaag tijdens de Tweedaagse Zeeslag van augustus 1666 kostte de Republiek wederom een groot aantal gevangenen. Wanneer oorlogsschepen kreupel waren geraakt, doordat haar masten waren gebroken, tuigage was vernield of zeilen onbruikbaar waren geraakt, vormden zij voor de vijand een weerloze schietschijf. Een schip kon dan niet langer manoeuvreren waardoor het kansloos was om bijvoorbeeld een branderaanval te ontwijken. Een commandant kon er dan voor kiezen met man en macht strijdend ten onder te gaan, maar besloot doorgaans zich met zijn officieren en bemanning over te geven. Het schip werd dan vaak nog tijdens de slag afgevoerd naar een haven waar de bemanning vervolgens werd vastgezet. Maar niet alleen de grote zeeslagen leverden gevangenen op: door toedoen van jagende eskaders van de *Royal Navy* en van Engelse en Schotse kapers verdwenen ook veel zeelieden van de koopvaardij en de visserij in het gevang. Overigens moet hierbij worden opgemerkt dat een belangrijk deel van deze gevangenen niet afkomstig was uit de Republiek, maar van elders, vooral uit Duitsland en Scandinavië en van de Britse eilanden. Deze migranten waren naar de Republiek gekomen vanwege de relatief hoge lonen en de goede kansen op werkgelegenheid.

Organisatie en opvang

In de jaren voorafgaand aan de oorlog had de Engelse regering van koning Karel II welbewust de fel anti-Nederlandse koers van Londense mercantilisten, pragmatische hovelingen en ambitieuze marineofficieren gesteund. Door protectionistische wetgeving te laten aannemen, namens Engelse handelscompagnieën economische concessies te eisen van de Republiek en tevens ruime compensatie te vragen voor geschillen uit het verleden dacht de vorst het politieke draagvlak onder zijn troon te kunnen versterken. Aangezien het Parlement in 1664 ruime fondsen had toegezegd voor de oorlogvoering en iedereen rekende op rijke oorlogsbuit dacht Karel bovendien zijn benarde financiële situatie aanzienlijk te kunnen verbeteren. Terwijl Engeland aldus gretig ten oorlog trok, schortte het op enkele punten echter aan praktische voorbereiding. Al had de regering een gevangenenstroom geanticipeerd en voorbereidende maatregelen genomen, met het onverwacht grote aantal van duizenden Nederlandse gevangenen dat begin 1665 binnenstroomde, wist men nauwelijks wat aan te vangen. Men sloot

[1] Dit artikel is gebaseerd op een groter, wetenschappelijk artikel van onze hand getiteld 'State formation, maritime conflict and prisoners of war: the case of Dutch captives during the Second Anglo-Dutch War (1665-1667)', dat zal verschijnen in het *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*. Deze casus is bovendien reeds eerder gepubliceerd onder de titel 'Les prisonniers de guerre néerlandais au cour de la seconde guerre anglo-néerlandaise de 1665-1667' in : *Chronique d'Histoire Maritime* 74 (2013) 27-42.

Karel II arriveerde op 24 mei 1660 in Rotterdam. Korte tijd later werd hij gekroond tot koning van Engeland, Schotland en Ierland. Schilderij door Lieve Pietersz. Verschuier.
Collectie: Rijksmuseum Amsterdam, Wikipedia.

hen op in gevangenissen in kuststeden zoals Hull, Plymouth, Bristol en Portsmouth en in steden verder weg in het binnenland, zoals Londen, Colchester, Canterbury, Maidstone en Rochester. Wegens gebrek aan celcapaciteit zag men zich echter ook genoodzaakt hiervoor pakhuizen en buitgemaakte koopvaardijschepen in te richten.
De zorg voor de Nederlandse krijgsgevangenen was aanvankelijk neergelegd bij de *Commissioners of Prizes*, de officials die zich bezighielden met de administratie en de verkoop van alle door de *Royal Navy* en door kapers opgebrachte Nederlandse schepen en de bijbehorende ladingen. Omdat veel van de gevangenen gewond waren, besloot de *Privy Council*, de adviserende en beleidsvoorbereidende raad van de koning, echter al snel deze taak over te hevelen naar de *Commission for the Sick and Wounded*. Vanwege haar rol als coördinator van medische zorg aan de eigen gewonden was deze instantie beter bekend met de facilitaire infrastructuur die nodig was voor het onderhouden van de Nederlandse gevangenen. De *Commission for the Sick and Wounded* was regionaal georganiseerd. John Evelyn, een koningsgezinde *gentleman* die later bekend zou worden vanwege zijn historisch belangrijke dagboeken, was de commissaris voor Kent en Sussex. Kolonel Bullen Reymes, die tevens plaatsvervangend *Treasurer of Prizes* was in Portsmouth, was verantwoordelijk voor Hampshire en Dorset, terwijl het parlementslid Thomas Clifford Devon en Cornwell en Sir William Doyley Essex en Suffolk onder zich hadden. De commissarissen waren belast met het huisvesten van de gevangenen en het regelen van voeding en medische zorg.

Honger, kou en ziekte

De regering had zich voorafgaand aan de oorlog garant gesteld voor alle kosten waarmee dit gepaard ging, maar al snel bleek dat de beschikbare fondsen ernstig tekort schoten. Karel en zijn ministers hadden zich van tevoren rijk gerekend met de door het Parlement toegezegde belastingen, maar hadden niet voorzien dat de feitelijke opbrengst lager zou uitvallen en dat het overeind houden van de eigen oorlogsvloot zo kostbaar zou blijken. Daar kwam nog bij dat de verkoop van buitgemaakte schepen en ladingen veel minder opleverde dan vooraf was gehoopt. Al met al was er nauwelijks geld om de eigen bemanningen te betalen en te voeden, laat staan om de Nederlandse gevangenen fatsoenlijk te verzorgen. De dagboeken van Evelyn en de correspondentie van Reymes getuigen er van dat deze mannen dientengevolge in kommerlijke omstandigheden verkeerden. Ze leden honger en waren ontoereikend gekleed, terwijl hun onderkomens overbevolkt en onhygiënisch waren. Als gevolg van voedselgebrek en door tijdens de strijd opgelopen verwondingen bleken velen extra bevattelijk voor besmettelijke ziekten, zoals de

THE d.426.1163

ENGLISH

AND

Dutch Affairs

Diſplayed to the Life:

Both in matters of Warr, State, and Merchandize; How far the *Engliſh* Engaged in their Defence, againſt the moſt Potent Monarchy of *Spain*; and how ill the *Dutch* have ſince requited the *Engliſh*, for their Extraordinary Favours; not onely in the Time of Queen *Elizabeth* their Protector and Defendreſs; but alſo in the Time of King *James*, by their Bloody Maſſacree of them at *Amboyna*: Their Ingratitude to King *Charles* the Firſt of Glorious Memory: And the True State of Affairs, as they now ſtand in the Reign of our Royal Soveraign, King *Charles* the Second.

By a true Lover and Aſſerter of his Countries Honour.

London, Printed by *Thomas Mabb*, for *Edward Thomas* at the *Adam* and *Eve* in *Little Brittaine*, 1664.

The English and Dutch affairs displayed to life. Anti-Nederlands pamflet uit 1664.
Geheugen van Nederland (www.geheugenvannederland.nl).

Koning Karel II. Schilderij door John Michael Wright of door zijn leerlingen.
Collectie: National Portrait Gallery Londen, Wikipedia.

pestepidemie die in 1665 door Engeland waarde en die het jaar ervoor de Republiek had geteisterd. Een onbekend aantal van hen bezweek hieraan. Terwijl de Engelse overheid in zijn geheel dus ernstig tekortschoot in de zorg voor de Nederlandse krijgsgevangenen, deden Reymes en Evelyn persoonlijk wel hun uiterste best voor hen. Reymes was ontdaan toen Karel in november 1665 beval hun rantsoenering tot water en brood te beperken en stelde de invoering van deze maatregel een tijdlang uit. Zowel hij als Evelyn tastten in eigen buidel om noodhulp te kunnen bieden, waarbij de eerstgenoemde voor dit doel zelfs geld leende bij een zakenpartner.

Een typerend voorbeeld van de praktische problemen waarmee Reymes en zijn collega's worstelden vinden we in Winchester. Reymes had de burgemeester van deze stad ervan weten te overtuigen de lokale gevangenis ter beschikking te stellen om Nederlandse gevangenen vast te zetten. Toen hun aantal tot driehonderd was toegenomen en de angst voor de pest toenam, kwam de plaatselijke bevolking echter in het geweer. Men vreesde voor besmetting en daarnaast dat het periodieke strafhof, waarbij rondreizende rechters zitting hielden, de stad links zou laten liggen, hetgeen inkomstenderving zou betekenen. Op aandrang van de bewoners en met toestemming van de *Privy Council* verhuisde men de driehonderd gevangenen daarom tenslotte naar een bejaardentehuis ongeveer 1,5 kilometer buiten de stadsmuren. Overigens wordt sinds het jaar 2000 door archeologen van de University of Winchester gegraven op de locatie van dit voormalige bejaardentehuis. Men heeft hier onder meer overblijfselen zoals botten en gebroken aardewerk aangetroffen die betrekking hebben op de Nederlandse krijgsgevangenschap ten tijde van de Tweede Engels-Nederlandse Oorlog.[2]

Diplomatieke contacten

De Staatse ambassadeur in Engeland, de Zeeuw Michiel van Gogh bleef tot ver in 1665 op zijn post in Engeland, terwijl de Engelse vertegenwoordiger in de

[2] www.winchester.ac.uk/academicdepartments/archaeology/Research/MHARP/Documents/MHARP2012Report.pdf

De Vierdaagse Zeeslag van juni 1666. Schilderij door Willem van de Velde de Jonge.
Collectie: Rijksmuseum (Amsterdam). Bron: wikipedia.

Republiek, Sir George Downing, in Den Haag aanwezig bleef. Van Gogh, die door de commissarissen op de hoogte werd gehouden van het wel en wee in de diverse gevangenissen, drong er tijdens audiënties met Karel II op aan de geïnterneerde mannen toch vooral goed te behandelen. Omdat Karel dit wel toezegde maar vervolgens geen extra middelen uittrok, vroeg de diplomaat aan de Staten-Generaal hem fondsen ter beschikking te stellen waarmee hij hun nood door Engelse kooplieden enigszins kon laten verlichten. Daarnaast had hij regelmatig overleg met de Nederlandse gemeenschappen in Londen en Yarmouth, die hun charitatieve steentje bijdroegen. Naast door oprechte bezorgdheid om het lot van de gevangenen waren Van Goghs werkzaamheden ingegeven door het idee hen ervan te weerhouden dienst te nemen op de Engelse vloot. De *Navy Board* kampte met een schreeuwend tekort aan manschappen en was er daarom zelfs al toe over gegaan Engelse zeelieden en anderen te dwingen tot dienstneming, de zogenaamde *press gang*. Net als in de Republiek, waar de admiraliteiten graag Engelse en Schotse zeelieden op de vloot liet dienen, hadden de bureaucraten en officieren van de *Royal Navy* er dan ook geen enkel probleem mee onder de buitenlandse krijgsgevangenen te ronselen. In zijn brieven aan de Staten-Generaal wees Van Gogh herhaaldelijk op het gevaar van naar de vijand overlopende Nederlandse matrozen. Overigens zijn in de correspondentie van zijn evenknie Downing identieke alarmkreten terug te vinden.

Tussen de twee oorlogvoerende staten ontstond een discussie over de vraag wie zijn gevangenen het best behandelde. Het regende verwijten over en weer. De Nederlandse admiraliteiten berichtten de Staten-Generaal dat de vrouwen van de gevangenen lucht hadden gekregen van de omstandigheden waarin hun mannen in Engeland verkeerden. Lord Arlington, één van de twee Engelse ministers van Buitenlandse Zaken, schreef aan Reymes over 'the ill treatment of the English prisoners in the Low Countries under pretence that their prisoners were not well used in England.' Hierop liet Reymes de gevangenen in Winchester 'a little manifesto' tekenen waarin zij ontkenden slecht te worden behandeld uit wraak voor het wrede lot dat de Engelse gevangenen in de Republiek ondergingen. Maar aangezien Van Gogh juist vanuit de gevangenis in Winchester verzoeken kreeg om materiële bijstand kunnen we de oprechtheid van dit document gerust

De Tocht naar Chatham van 1667. Schilderij door Jan van Leyden.
Collectie Rijksmuseum Amsterdam, Wikipedia.

in twijfel trekken.
Op verschillende manieren probeerden de Engelse autoriteiten de situatie enigszins te verbeteren. Sommige gevangenen werden ingezet bij de kustvaart van Newcastle naar Londen of in vaart op de Amerikaanse koloniën. Anderen kregen de gelegenheid als dagloner of ambachtsman aan de slag te gaan. Gevangenen met ervaring in de textielnijverheid, één van de branches die de overheid graag wilde versterken, kregen zelfs hun vrijheid terug mits ze zich blijvend in Engeland vestigden. Daarnaast vonden op ad hoc basis kleinschalige uitwisselingen plaats. Sommige officieren slaagden erin zich te laten uitruilen tegen specifiek aangewezen ranggenoten. De lagere rangen waren echter afhankelijk van op overheidsniveau gesloten deals, zoals die tussen de stad Bristol en het gewest Zeeland in de zomer van 1665. Omdat er aanzienlijk meer Nederlanders in Engeland gevangen zaten dan omgekeerd boden de Staten-Generaal aan de rest vrij te kopen voor cash. Downing adviseerde zijn superieuren echter dit niet te doen omdat dit de Staatse vloot ten goede zou komen: 'to exchange for money such as they have not men to give for ... men being the chiefe want here.' Wel werd die zomer van beide zijden nog een aantal scheepsjongens vrijgelaten. Verreweg het grootste deel van de Nederlandse gevangenen moest echter in kommerlijke omstandigheden het einde van de oorlog en het resultaat van de vredesbesprekingen afwachten.

De Vrede van Breda

Artikel X van de op 31 juli 1667 getekende Vrede van Breda bepaalde dat 'prisoners on both sides, one and all of what degree, dignity, or condition soever they be, shall be set at liberty without ransom, or any other price of their freedom; provided satisfaction be made by them for debts which they have contracted for diet or any other lawful cause.' Op zich paste een dergelijke clausule in de international gangbare conventies met betrekking tot krijgsgevangenenuitruil, maar over het laatste element, de vergoeding voor genoten verzorging en onderdak, ontstond echter een nieuwe controverse. Downing klaagde dat voorheen Nederlanders zonder enige kosten waren vrijgelaten, maar dat de Republiek nu wel vergoeding verlangde voor de Engelse gevangenen. De Admiraliteit van Zeeland vroeg maar liefst vijfduizend pond voor alle resterende gevangenen en nog eens elfhonderd pond voor admiraal George Ayscue. Toen Karel aangaf zeker niet van plan te zijn te betalen, dreigden de Zeeuwse admiraliteitsbestuurders de gevangenen zelfs aan te monsteren op de schepen van de Verenigde Oostindische Compagnie. Zover zou het echter niet komen. Uiteindelijk, na veel financieel gekissebis en platvloers gebakkelei over de 'kwaliteit' van de genoten verzorging, werden in december 1667 de laatste Engelse en Nederlandse gevangenen uitgewisseld.

De Vrede van Breda van juli 1667.
Collectie Atlas van Stolk, Rotterdam, Wikipedia.

Gecombineerd literatuuroverzicht

- Boxer, C.R., *The Anglo-Dutch wars of the seventeenth century* (Londen 1974).
- Bruijn, J.R., *The Dutch navy of the seventeenth and eighteenth centuries* (bijgewerkte editie, St. John's; Newfoundland 2011).
- Claydon, T., *Europe and the making of England, 1660-1760* (Cambridge 2007).
- Davies, J.D., *Pepys's navy. Ships, men and warfare, 1649-1689* (Barnesley 2008).
- Doedens, A., en J. Houter, *1666 - De Ramp van Vlieland en Terschelling* (Franeker 2013).
- Downing, R.S., en G.A. Rommelse, 'Les prisonniers de guerre néerlandais au cour de la seconde guerre anglo-néerlandaise de 1665-1667' in: *Chronique d'Histoire Maritime* 74 (2013) 27-42.
- Elias, J., *De Tweede Engelse Oorlog als keerpunt van onze betrekkingen met Engeland* (Amsterdam 1930).
- Fox, F.L., *The Four Days' Battle of 1666. The greatest sea fight of the age of sail* (Barnesley 2009).
- Geyl, P.C., *Orange and Stuart* (Utrecht 1939).
- Groenveld, S., 'The English Civil Wars as a cause of the First Anglo-Dutch War, 1640-1652, in: *The Historical Journal* 30/3 (1987) 541-566.
- Hutton, R., *The Restoration. A political and religious history of England and Wales, 1658-1667* (Oxford 1986).
- Israel, J.I., *Dutch primacy in world trade, 1585-1740* (Oxford 1989).
- Japikse, N., *De verwikkelingen tusschen de Republiek en Engeland van 1660-1665* (Leiden 1900).
- Jones, J.R., *The Anglo-Dutch Wars of the seventeenth century* (New York 1996).
- Oudendijk, J.K., *Johan de Witt en de zeemacht* (Amsterdam 1944).
- Pincus, S.C.A., *Protestantism and patriotism. Ideologies and the making of English foreign policy, 1650-1688* (Cambridge 1996).

- Prud'homme van Reine, R.P., *Rechterhand van Nederland. Biografie van Michiel Adriaenszoon de Ruyter* (Amsterdam/Antwerpen 1996).
- Rodger, N.A.M., *The command of the ocean, 1649-1815, a naval history of Britain* (Londen 2004).
- Rommelse, G.A., *The Second Anglo-Dutch War (1665-1667). International raison d'état, mercantilism and maritime strife* (Hilversum 2006).
- Seaward, P.C., *The Cavalier Parliament and the reconstruction of the old regime, 1661-1667* (Cambridge 1989).
- Warnsinck, J.C.M., *Abraham Crijnssen : de verovering van Suriname en zijn aanslag op Virginië in 1667* (Amsterdam 1936).
- Wilson, C.H., *Profit and power. A study of England and the Dutch wars* (Cambridge 1978).

DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS ORGANISEERT DE VOLGENDE MILITARIABEURZEN:

2 maart, 1 juni 2014

aanvang: 09.00 uur - einde beurs 13.00 uur
De vaste locatie voor de beurzen is:
"De nieuwe Sporthal", Graaf Wichman 177, Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun dames hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers € 3,50 p.p. kinderen onder 10 jaar onder geleide gratis.

INLICHTINGEN
Joop en Ria de Blij - 015 212 18 58
www.stichtingsmv.nl

Oprichting van het Oranjelegioen in 1813
Kiem van een nieuw Nederlands leger

Drs. Ed Coumans

9 januari 1814 geldt als oprichtingsdatum van de Koninklijke Landmacht. De kiem van het nieuwe leger ontspruit echter enkele maanden eerder, in oktober 1813. Niet in Nederland maar in Pruisen, waar de Oranjes in ballingschap leven. Door de vernietiging van de Grande Armée in Rusland ziet de stadhouderlijke familie kansen om haar positie in Nederland terug te winnen. Het plan is om een Nederlands korps te vormen dat aan geallieerde kant tegen de Fransen zal strijden: het Hollands legioen van Oranje.
De schamele resten van Napoleon's leger strompelen eind 1812 terug over de Russisch-Pruisische grens. Op de hielen gezeten door het Russische leger trekken de Fransen zich verder terug op Berlijn. Het einde van Napoleon's heerschappij lijkt in zicht. Na lang aarzelen, sluit de Pruisische koning Friedrich Wilhelm III op 28 februari 1813 een bondgenootschap met tsaar Alexander II van Rusland. Ruim twee weken later verklaart Friedrich Wilhelm de oorlog aan Frankrijk.[1]
Ook de Oranjes zijn getuige van de vernederende Franse terugtocht. De familie woont in Berlijn. Familiehoofd is prins Willem van Oranje (1772-1843). Bij het behartigen van de belangen van het huis van Oranje krijgt hij krachtige steun van zijn moeder prinses Wilhelmina van Pruisen (1751-1820), weduwe van de laatste stadhouder Willem V. Andere volwassen familieleden zijn Willem's vrouw Wilhelmina (Mimi) en zijn zus Louise, weduwe van Karl Georg August van Brunswijk. In een brief aan zijn zoon Willem (1792-1849), dienend in het Britse leger in Spanje, beschrijft prins Willem hoe het Franse leger is gedecimeerd. Nu, zegt hij, is het mogelijk een einde te maken aan 'het kwaad'.[2]
Napoleon's nederlaag schept voor de Oranjes kansen om een vooraanstaande rol in Nederland terug te winnen. In januari en begin februari 1813 moet de familie hiervoor plannen hebben beraamd. Ze beseffen dat het hebben van invloed bij de grote mogendheden de sleutel tot succes kan zijn. De beste manier om invloed te krijgen, is door mee te vechten tegen Napoleon. De Oranjes willen daarom zo snel mogelijk een korps van Nederlanders onder aanvoering van prins Willem in het veld brengen. Deze soldaten verwachten ze te rekruteren uit krijgsgevangenen en deserteurs uit het Franse leger. Veel van hen zijn afkomstig uit de oude zeven Nederlandse provincies. Het nog fictieve korps krijgt de naam Hollands legioen van Oranje.[3]

Wachten op de Britten

Voor het formeren van het legioen krijgt prins Willem in de tweede helft van februari steun van Pruisen. In maart volgt toestemming van tsaar Alexander I. Het past bij de ideeën van de tsaar die in een proclamatie onder meer Duitsers en Hollanders oproept te deserteren uit het Franse leger.[4]
Financiële steun hoeft prins Willem niet van Pruisen te verwachten, het land is bankroet.[5] De prins wendt zich hiervoor tot Groot-Brittannië. Dit lijkt het juiste loket, want de Britten houden met hun ponden de

[1] Michael V. Leggiere, *Napoleon & Berlin. The Franco-Prussian war in North Germany, 1813* (Norman 2002) 30-44; Dominic Lieven, *Russia against Napoleon. The battle for Europe 1807 to 1814* (Londen enz. 2009) 293-301.

[2] Brief van 8 januari 1813. Johanna W.A. Naber (ed.), *Correspondentie van de stadhouderlijke familie 1777-1820* V (Den Haag 1936) 155.

[3] G.J. Renier, *Great Britain and the establishment of the Kingdom of the Netherlands 1813-1815* (Den Haag 1930) 84; H.T. Colenbrander, *Gedenkstukken der algemeene geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840* VI band 3 (Den Haag 1912) 1857. Volgens de militair-historicus François de Bas stamt het idee voor het oprichten van het legioen van de prinses-weduwe Wilhelmina. F. de Bas, *Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd* III 1e stuk (Schiedam 1903) 129.

[4] Naber, Correspondentie, 171; Jeroen Koch, *Koning Willem I 1772-1843* (Amsterdam 2013) 217,218.

[5] Leggiere, *Napoleon & Berlin*, 293.

Willem van Senus, 'Portret van Wilhelmina van Pruisen', ets, 1783-1851.
Rijksmuseum Amsterdam.

George Dawe, portret van Ludwig graaf van Wallmoden-Gimborn (1769-1862), olieverfschilderij, negentiende eeuw.
Hermitage, Sint-Petersburg.

oorlogsmachines van Rusland, Pruisen en Zweden geolied. Op 20 februari schrijft hij een brief aan de Britse minister van Buitenlandse Zaken Robert Castlereagh. Hierin legt hij zijn plannen uit en vraagt hij subsidie voor een korps van 5.000 man.[6]
Willem wil zich met zijn legioen aansluiten bij het geallieerde Noorderleger, omdat Nederland tot het operatiegebied van dit leger behoort. Het bevel voert de Zweedse troonopvolger. Dit is niemand minder dan de voormalige Franse maarschalk Jean-Baptiste Bernadotte. De Zweden gaan samen met Pruisische en Russische korpsen het Noorderleger vormen.[7]
Op 20 maart 1813 vertrekt prins Willem naar Stockholm voor overleg met Bernadotte. Beiden worden het erover eens dat Willem zich met zijn legioen bij het Noorderleger zal voegen. Vervolgens vertrekt de prins 'voor een paar weken' naar Engeland. Het zal veel langer worden, want de Britten houden Willem ruim een halfjaar aan het lijntje. Eind april slaagt hij erin Castlereagh te spreken. De minister heeft niet geantwoord op de brief van de prins. Willem legt nogmaals zijn plan uit, vraagt geld voor soldij, wapens en uitrusting. Hij voert aan dat zijn plan de geallieerden ook wat oplevert: trekt hij aan het hoofd van een leger naar Nederland, dan kan dat een opstand tegen de Fransen uitlokken.[8]
Het duurt tot 18 mei voordat Willem een reactie krijgt, een teleurstellend antwoord. Engeland is niet bereid bij te dragen aan de formatie. De Britten vinden dat het plan 'te veel Bernadotte' bevat. Ze wantrouwen Bernadotte. Ze weten dat ze niet veel invloed op hem hebben. Daarom mag de kersverse Zweed geen voet aan de grond in Nederland krijgen, wat zeker zal gebeuren als de prins van Oranje in Bernadotte's leger de bevrijder van Nederland wordt. De Britten zijn vastbesloten om in Nederland in de toekomst zelf de lakens uit te delen.[9]
De weigering wordt prins Willem niet officieel medegedeeld. De Britten willen hun bondgenoten Pruisen en Rusland niet voor het hoofd stoten, omdat beide landen wel akkoord zijn gegaan met het legioen. De Britse regering houdt het erop dat ze met hun bondgenoten willen overleggen. Intussen herstelt Napoleon zich van de nederlaag in Rusland. Hij heeft in korte tijd een nieuw leger opgebouwd, waarmee hij de geallieerden in het voorjaar van 1813 enkele gevoelige

6 Colenbrander, *Gedenkstukken* VI band 3, 1857.
7 Naber, *Correspondentie*, 190.
8 Colenbrander, *Gedenkstukken* VI band 3, 1876; Naber, *Correspondentie*, 200; Koch, *Willem I*, 218.
9 Colenbrander, *Gedenkstukken* VI band 3, 1880; Renier, *Great Britain*, 74,5; Naber, *Correspondentie*, 209.

Jan Baptist van der Hulst, portret van Jean Victor de Constant-Rebecque als luitenant-generaal in het Nederlandse leger, olieverfschilderij.
Musée Militaire Morges.

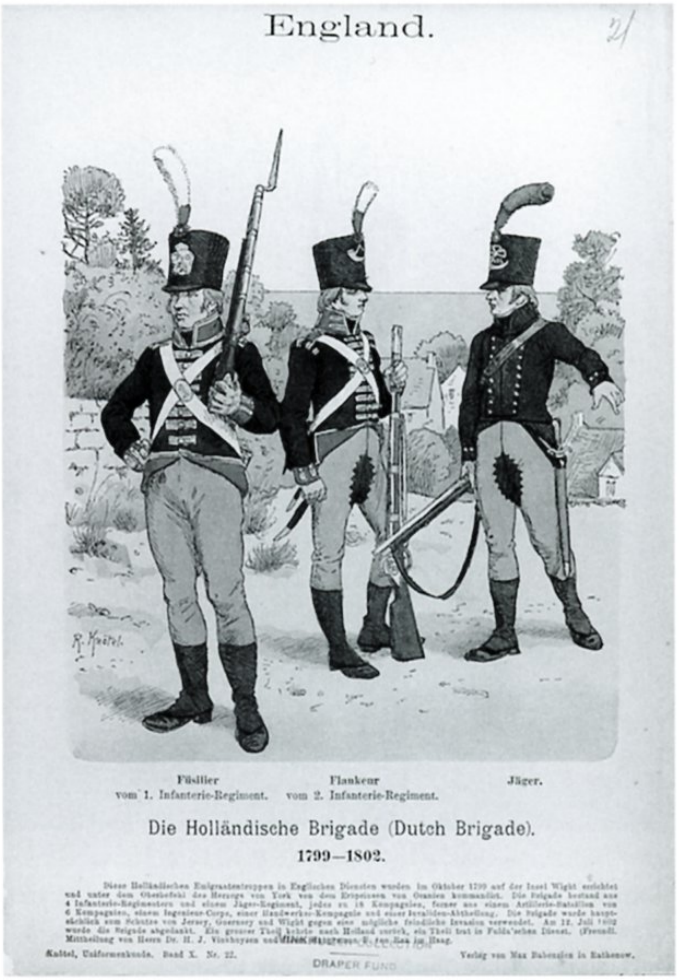

Richard Knötel, 'England. Die Holländische Brigade 1799-1802', tekening.
Vinkhuijzen-collectie, The New York Public Library.

nederlagen toebrengt. De strijdende partijen sluiten op 4 juni een wapenstilstand. Een status-quo die het geduld van de Oranjes zwaar op de proef stelt.[10]

Oranjes nemen het initiatief

Met opluchting zien de Oranjes dat de strijd medio augustus 1813 weer losbarst. Wilhelmina spoort haar zoon aan opnieuw de Britten om steun te gaan vragen. Het resultaat wacht ze niet af. Via generaal Jan Pieter van Suchtelen, een Nederlander in Russische dienst en militair attaché van de tsaar bij Bernadotte, vraagt ze de Zweedse kroonprins om steun. Hoewel deze dat toezegt, komt hier in de praktijk niets van terecht. Ook wint ze inlichtingen in bij de Pruisische autoriteiten over de verblijfplaatsen van Nederlandse krijgsgevangen.[11]
Haar zoon praat inmiddels opnieuw met Castlereagh. Het Britse Foreign Office ziet, nu de oorlog is hervat, bij nader inzien wel wat in Willem's plan. Op 27 september schrijft prins Willem aan zijn moeder dat de Britten steun beloven, maar dat Castlereagh heeft gewaarschuwd dat het voor hem moeilijk wordt bij zijn collega's in het Britse kabinet fondsen los te krijgen.[12] Prins Willem slaat daarop aan het rekenen. Zo'n vier miljoen écus (Franse gouden munt) zijn nodig om het legioen op de been te brengen. Hij gaat daarbij uit van 4.000 man (vier bataljons) en niet meer van 5.000 man.[13] De prins rekent dat het bedrag beperkt kan blijven tot 1,2 miljoen écus. Tenminste, als de Britten de wapens en uitrusting willen leveren. Hij hoopt hiermee de Britse regering over de streep te trekken. Blijkbaar vertrouwt hij op een goede afloop, want Wil-

[10] Zie de brieven van prins Willem aan zijn moeder van 4 juni en 23 juli 1813, Naber, *Correspondentie*, 209,215; Koch, *Willem I*, 219.

[11] De Bas, *Frederik* III 1e stuk, 129,130; idem 2e stuk, 1077.

[12] Colenbrander, *Gedenkstukken* VI band 3, 1888.

[13] De Bas zegt dat dit bedrag nodig was voor drie bataljons, maar in een brief aan De Constant-Rebecque van 22 oktober 1813 gaat de prins uit van vier bataljons. En als zich er de mankracht voor aandient, mogen dat er zelfs meer worden. De Bas, *Frederik* III 2e stuk, 1077; Nationaal Archief (NA), Den Haag, Collectie 066 De Constant Rebecque, toegangsnummer 2.21.008.01, inventarisnummer 35.

Infanterist van het 7e bataljon 1814, tekening.
Vinkhuijzen-collectie, The New York Public Library.

lem gaat zelfs zover om aan Castlereagh de kleur van het uniform aan te geven: blauw met rode kraag en opslag zoals in het oude Staatse leger.[14]
Zover komt het echter niet. De Britten zijn niet van plan zoveel geld op te hoesten. Uiteindelijk zullen ze zich beperken tot meefinancieren, zoals het betalen van de soldij. Bovendien stellen ze nog een aantal voorwaarden: het legioen moet in het Noorderleger dienen in het korps van luitenant-generaal Johann Ludwig von Wallmoden. Deze officier en zijn korps worden door de Britten betaald. Daarnaast mag het legioen slechts twee bataljons groot zijn en dat is een te klein commando voor iemand met een status als de prins van Oranje. Onder dit mom weten de Britten prins Willem bij Bernadotte weg te houden.[15]
Eind oktober wacht de prins echter nog steeds op een officieel akkoord van de Britse regering.[16] Hij schrijft aan zijn moeder dat hij zijn vertrouwen in de Engelsen nu echt heeft verloren. Inmiddels is na de Franse nederlaag bij Leipzig (16-19 oktober 1813) de weg naar Nederland vrij voor de geallieerden. Willem ziet zijn kans om als bevrijder het land binnen te trekken, kleiner en kleiner worden. Het is tijd voor drastische maatregelen: Willem en Wilhelmina besluiten al het eigendom van de familie als onderpand voor een lening te gebruiken. Zo komt er geld in kas voor het legioen.[17]

Moeizame formatie

Het trage handelen van de Britten en de waardeloze toezeggingen van Bernadotte hebben prinses Wilhelmina er niet van weerhouden met de oprichting van het legioen te beginnen. Vanuit Engeland stuurt prins Willem luitenant-kolonel Jean-Victor de Constant-Rebecque (1773-1850) om haar te assisteren. De Zwitser was tot voor kort mentor van Willem's oudste zoon[18]. Hij arriveert op 28 oktober 1813 in Berlijn. Tot zijn grote verrassing krijgt hij het commando over het legioen. De door prins Willem voorziene bevelhebber generaal-majoor Schwartz[19] heeft hiervoor bedankt. Schwartz vreest represailles van de Fransen. Wilhelmina geeft daarop De Constant-Rebecque het bevel.[20]
Het tweetal gaat voortvarend te werk. Werfbureaus worden opgezet in Berlijn en Stralsund. Wilhelmina voert de correspondentie met civiele en militaire autoriteiten. Ook voert ze strenge sollicitatiegesprekken met de officieren die zich aanmelden. Ze let op intelligentie, enthousiasme en 'Oranjegevoel' en bespreekt de kandidaten uitvoerig met De Constant-Rebecque. Een van haar oude tegenstanders, de generaal in Fran-

[14] Colenbrander, *Gedenkstukken* VI band 3, 1886,1889.

[15] Idem, 1888-1892.

[16] Dat akkoord komt er pas op 7 november 1813, G.J.W. Koolemans Beijnen, *Historisch gedenkboek der herstelling van Neêrlands onafhankelijkheid in 1813* I (Haarlem 1912) 57,146.

[17] De Bas, Frederik III 2e stuk, 1078; Colenbrander, *Gedenkstukken* VI band 3, 1893,1944.

[18] Voor De Constant-Rebecque zie: Ed Coumans, 'Jean Victor de Constant-Rebecque. Chef-staf van het Nederlandse leger 1814-1837', in: *Armamentaria* 48(2013/2014) 44-67.

[19] Baron C.B.J. von Schwartz, luitenant-kolonel in het Staatse leger, weigert in 1795 de Bataafse Republiek te dienen. Hij volgt de Oranjes in ballingschap. In 1799 is hij betrokken bij de mislukte aanval op de Bataafse Republiek. Daarna is hij kolonel in de door Engeland gefinancierde Hollandse Brigade. Bij het ontbinden hiervan, komt hij als Brits kolonel op wachtgeld te staan. Later commandeert hij als generaal-majoor de troepen van prins Willem in diens Duitse staten. Tegen Castlereagh zegt de prins dat hij Schwartz het meest geschikt vindt het legioen aan te voeren, Colenbrander, *Gedenkstukken* VI band 3, 1889.

[20] Dagboek Jean Victor de Constant-Rebecque deel 4, 1813-1817 (verder Dagboek genoemd), NA 2.21.008.01, inv.nr. 25; Colenbrander, *Gedenkstukken* VI band 3, 1947.

Theodoor Koning, 'Het inhalen van de Nederlandse bezetting door het korps burgermuzikanten binnen Deventer, 26 april 1814', ets, 1814.
Rijksmuseum Amsterdam.

se dienst Herman Daendels, weigert ze een plaats in het legioen.[21]

Al op de dag van zijn aankomst bezoekt De Constant-Rebecque koning Friedrich Wilhelm III. Hij krijgt toestemming het legioen op Pruisisch grondgebied te legeren. Diezelfde dag besluit hij in overleg met de civiel gouverneur van de regio Oder-Elbe Johann August Sack en de militair verantwoordelijke generaal Anton Willhelm von L'Estoq dat Schwedt aan de Oder de beste locatie is. Deze plaats ligt dicht bij vestingen met Franse garnizoenen waarin zich veel Nederlanders bevinden.[22]

De eerste helft van november toert De Constant-Rebecque langs het front. Hij bezoekt de Pruisische korpscommandanten Tauentzien en Kleist en vraagt eventuele Nederlandse krijgsgevangen over te dragen. In Hannover spreekt hij Bernadotte. De commandant van het Noorderleger zegt opnieuw toe te helpen[23]. Ook overlegt hij met luitenant-generaal Charles Stewart, de Britse ambassadeur aan het Pruisische hof, die voor het legioen contactpersoon is namens de Britse regering. Tot slot bezoekt hij generaal Von Wallmoden.[24]

De Constant-Rebecque ontdekt dat in het Russisch-Duits legioen, door de Britten betaald en ook onderdeel van Von Wallmoden's korps, al zo'n 1.200 Nederlanders dienen. Hij poogt ze los te weken, maar Stewart weigert toestemming. Veel meer Nederlanders blijken te dienen onder Zweedse, Pruisische of Russische vlag.[25]

Op 16 november schrijft De Constant-Rebecque aan prins Willem, dat zich elke dag wel enkele officieren aanmelden, maar dat ze niet van gegoede familie zijn, geen wachtgeld ontvangen en gediend hebben in het Franse leger. Hieruit blijkt dat de Oranjes verwachten dat voormalige officieren van het Staatse leger zich

[21] NA 2.21.008.01, inv.nr. 34; De Bas, *Frederik* III 1e stuk, 132, 230. Het geval-Daendels wordt uitvoerig besproken in: De Bas, *Frederik* III 2estuk,1079,1080.

[22] Dagboek.

[23] Bernadotte zegt tegen De Constant-Rebecque dat hij liever niet had gezien dat het legioen onder Von Wallmoden zou vallen. Blijkbaar bespeurt hij de Britse hand, Colenbrander, *Gedenkstukken* VI band 3, 1952.

[24] Dagboek.

[25] Colenbrander, *Gedenkstukken* VI band 3, 1952,1953.

Anoniem, 'Willem I souverein vorst der Verenigde Nederlanden', olieverfschilderij, 1813-1815'.
Rijksmuseum Amsterdam.

zullen aanmelden voor het legioen. Veel van deze officieren volgden in 1795 bij de val van de Republiek de Oranjes naar het buitenland en dienden onder meer in de door de Engelsen gefinancierde Hollandse Brigade. Nadat deze bij de Vrede van Amiens in 1802 was opgeheven, waren de officieren op wachtgeld geplaatst. Waarschijnlijk is een andere voorziene rekruteringsbron de Garde d'Honneur.[26] Napoleon formeert dit korps in 1813 en dwingt jonge mannen uit rijke en voorname families, ook Nederlandse, hierin te dienen. Tot dan toe waren deze jongemannen ontkomen aan de dienstplicht. Op 10 december telt het legioen twee voormalige officieren van de Garde d'Honneur en verschillende oud-Staatse officieren. De laatsten zijn allen echter via het Bataafse leger uiteindelijk in Franse dienst terechtgekomen. De Constant-Rebecque ziet zich genoodzaakt deze officieren aan te nemen.[27]
In Schwedt begint hij met het organiseren van het 1e bataljon. Eind november zijn hier ruim 200 man verzameld met relatief veel officieren. Maar geen hoge officieren, zodat De Constant-Rebecque het bevel over het bataljon aan een kapitein moet geven, de 43-jarige A.J. Willhardt.[28] Veel militairen komen berooid aan in Schwedt, zonder geld en fatsoenlijke kleding[29]. De Constant-Rebecque zorgt dat de officieren een voorschot krijgen[30].

Toestroom soldaten

De situatie verbetert doordat vanaf eind november meerdere vestingen capituleren. Wilhelmina verneemt op 27 november 1813 dat Stettin (Szczecin, Polen) op 5 december in geallieerde handen overgaat. Ze vraagt De Constant-Rebecque actie te ondernemen.[31] In het Franse garnizoen bevinden zich namelijk veel soldaten uit Nederland. De Constant-Rebecque stuurt een officier naar Stettin om hen op te eisen. Dit lukt en doordat het plaatsje niet ver van Schwedt ligt, arriveren de mannen al op 6 december. Het zijn er 1.000 die ook allen tekenen voor het legioen. Ook Danzig, Torgau en Wittenberg capituleren in deze periode. Zo schrijft Wilhelmina bijvoorbeeld aan De Constant-Rebecque dat Danzig bereid is zich over te geven. De Franse krijgsgevangen mogen naar Frankrijk mits ze beloven niet meer te dienen. Anderen krijgen de keuze om met de Fransen mee te gaan of dienst te nemen in een van de geallieerde legers. Ze vraagt De Constant-Rebecque er een officier heen te sturen om de Hollanders uit handen van concurrerende recruiters te houden.[32]
Met de nieuwe soldaten is het 1e bataljon voltallig. Het bestaat uit ongeveer 1.100 man. Daarnaast telt

[26] Op 23 juli 1813 vertelt Willem aan zijn moeder over de Garde d'Honneur. Op 9 november schrijft prinses Louise aan een vriend dat haar broer vooral geïnteresseerd is in 'particulièrement à tout plein de jeunes des premières-familles pris par force dans la jeune garde'. Hier vergist ze zich, ze zal niet de Jonge Garde van Napoleons Keizerlijke Garde bedoelen maar de Garde d'Honneur. Op 20 november schrijft Louise ook dat zich nog geen enkele officier op wachtgeld heeft gemeld, Naber, *Correspondentie*, 215; Colenbrander, *Gedenkstukken* VI band 3, 1953,1969.

[27] Dagboek; Colenbrander, *Gedenkstukken* VI band 3, 1953 noot 1; De Bas, *Frederik* III 2e stuk, bijlage III.

[28] Colenbrander, Gedenkstukken VI band 3, 1953 noot 1; Dagboek; Renier, *Great Britain*, 84; De Bas, *Frederik* III 1e stuk, 132.

[29] De Bas, *Frederik* III 1e stuk, 132. Wilhelmina schrijft dan ook aan De Constant-Rebecque dat Heijermans, een van de Nederlandse rekruteringsofficieren, 2 sergeanten, 7 korporaals en 50 soldaten 'goed gekleed' heeft geworven, NA 2.21.008.01, inv.nr. 34.

[30] NA, Collectie 066 De Constant Rebecque, 2.21.008.66, inv.nr. 3.

[31] NA 2.21.008.01, inv.nr. 34.

[32] Ibidem; Dagboek.

Hollandse Garde d'Honneur 1813, handgekleurde halftoon fotoafdruk.
Vinkhuijzen-collectie, The New York Public Library.

het 2e bataljon al 300 man en zijn er ook nog 60 artilleristen aanwezig.[33] Ook voor prins Willem is de situatie flink verbeterd. In het bevrijdde Holland is hij inmiddels binnengehaald als nieuw staatshoofd. En als soeverein vorst zit hij te springen om soldaten. Willem schrijft aan zijn moeder of ze alle verzamelde manschappen naar Nederland kan sturen.[34]
De omwenteling in Nederland heeft op Schwartz al een even revolutionaire uitwerking. De generaal begeeft zich spoorslags naar Wilhelmina om nu wel zijn diensten aan te bieden. 'Trillend van emotie' en met 'tranen in de ogen' zegt hij alles te willen doen wat haar zoon hem opdraagt. In een brief aan De Constant-Rebecque laat zij merken Schwartz een lafaard te vinden. Maar ze kunnen hem goed gebruiken, dus spreekt ze dit niet tegen hem uit.[35] Als Schwartz in Schwedt het commando overneemt, maakt dat de handen van De Constant-Rebecque vrij om naar Nederland te gaan. Hij is een vertrouweling van de soeverein vorst, die nu in Den Haag moet samenwerken met veel mensen die hij niet of nauwelijks kent. Maar Wilhelmina wil hem niet kwijt. Ze vindt dat hij moet blijven als rechterhand van Schwartz en geeft aan dat deze dit ook op prijs stelt. Ze zorgt ervoor dat de luitenant-kolonel nog enkele weken blijft.[36]

Naar Nederland

In Nederland geeft Willem prioriteit aan de opbouw van een nieuw leger. Op 2 december 1813 schrijft hij aan zijn moeder zich bij het werven van krijgsgevangen niet meer te beperken tot soldaten uit de zeven provincies. Ook soldaten uit België en de regio tussen Maas en Rijn zijn welkom. Het zijn gebieden die de soeverein vorst graag wil inlijven bij zijn nieuwe rijk. Verder herhaalt hij zijn verzoek om het legioen naar Nederland te sturen.[37] Volgens de afspraken met de Britse regering behoort het legioen echter tot het Noorderleger. Maar De Constant-Rebecque en Wilhelmina verwachten dat Bernadotte nog lang niet naar Nederland zal trekken.[38] Ze zijn dan ook niet van plan rekening te houden met deze afspraken. Wilhelmina laat zowel Bernadotte als Stewart de nieuwe bestemming van het 1e bataljon weten. Ze denkt dat gezien de situatie in Nederland er niets op tegen kan zijn. Op 23 december geeft Bernadotte toestemming, maar het bataljon is dan al op weg naar Nederland.[39]
Het 1e bataljon arriveert op 16 december in Berlijn. De Constant-Rebecque is zes dagen eerder uit Schwedt afgereisd naar de Pruisische hoofdstad. Met een boodschappenlijstje, want er zijn nog veel ontbrekende uitrustingsstukken aan te schaffen. Orders worden geplaatst voor schoenen, riemen, manteljassen, hemden en broeken. Voor officieren ook nog sjako's, oranje kokardes en sabels.[40]

[33] Dagboek; Colenbrander, *Gedenkstukken* VI band 3, 1953 noot 1.

[34] Naber, *Correspondentie*, 234.

[35] NA 2.21.008.01, inv.nr. 34.

[36] Ibidem; Koch, *Willem I*, 242. Schwartz en De Constant-Rebecque zijn geen onbekenden van elkaar. In 1794 dienden ze beiden in het Staatse regiment Hollandsche gardes te voet.

[37] Naber, *Correspondentie*, 234,236.

[38] Inderdaad arriveren Von Wallmoden en Bernadotte pas half maart 1814 in de Lage Landen. Bernadotte had zijn eigen agenda en daarin stond helemaal bovenaan het afhandig maken van Noorwegen van de Franse bondgenoot Denemarken.

[39] Zie de brieven van Wilhelmina aan De Constant-Rebecque van 1, 2 en 3 december, NA 2.21.008.01, inv.nr. 34; Colenbrander, *Gedenkstukken* VI band 3, 1953 noot 1.

Infanterist van het 8e bataljon 1814.
Vinkhuijzen-collectie, The New York Public Library.

Het lukt niet om aan musketten te komen. Tevergeefs probeert Wilhelmina van de Pruisische autoriteiten gedaan te krijgen dat de Nederlanders uit Stettin hun wapens mogen behouden. De Pruisen hebben die echter zelf hard nodig.[41] Des te meer reden om naar Nederland te gaan, waar de Britten duizenden musketten hebben geleverd[42].
Na een defilé voor de Oranjes vertrekt het bataljon samen met de artilleristen op 18 december naar Nederland. Kijkend naar de samenstelling valt op dat het gros van de soldaten en onderofficieren uit Stettin komt. Enkelen zijn gedeserteerd uit het Franse leger. Het stamboek vermeldt dan 'gedeserteerd om de goede zaak te dienen'. Het geboortejaar 1790 komt vaak voor. En deze jonge mannen (vrij zeker dienstplichtigen) zijn soldaat sinds 1812 en hebben in de Duitse campagne van 1813 hun vuurdoop ondergaan. De officieren van het 1e bataljon hebben meer ervaring. Op een enkeling na zijn zij hun carrière voor 1810 begonnen.[43]
Op 16 januari 1814 bereikt het bataljon Utrecht. Het wordt hernoemd tot 7e bataljon infanterie van linie. Eind januari neemt luitenant-kolonel A. van Diermen het bevel over. Het detachement artilleristen voegt zich bij het 1e bataljon artillerie.[44] Ook de Oranjes reizen naar Nederland. Daarna is het de beurt aan De Constant-Rebecque. Tot kolonel bevorderd en tot adjudant van de koning benoemd, krijgt hij opdracht zich spoorslags naar Den Haag te begeven. Op 3 januari verlaat hij Berlijn, de verdere organisatie van het legioen aan Schwartz overlatend.[45]

Desertie en dienst

Het 1e bataljon komt allesbehalve voltallig aan. In het Nationaal Archief valt te lezen dat '243 [man] zijn achtergebleven op den marsch'. Dit kan geen verrassing zijn, veel van de soldaten zijn door de Franse dienstplicht gedwongen een uniform aan te trekken. Het Oranjelegioen zal voor hen een manier zijn geweest om aan krijgsgevangenschap te ontsnappen en tegelijkertijd een veilige weg om in Nederland terug te keren. Ook uit de andere twee bataljons wordt volop gedeserteerd. Het 2e bataljon (omgedoopt tot 8e bataljon infanterie van linie) vertrekt op 18 januari 1814 met 1.072 man uit Schwedt en arriveert 26 februari in Zwolle. Het 'mankeert op 2 juli 1814 te Deventer 3 officieren en 250 manschappen'. Het 3e bataljon van het Oranjelegioen (hernoemd tot 9e bataljon) komt begin april aan in Delfzijl. Op 27 juni ontbreken 301 officieren en manschappen.[46] Schwartz schrijft op 13 april 1814 een brief aan De Constant-Rebecque. De kolonel is dan met een nieuwe klus bezig: het formeren van een bataljon Luikerwalen. Schwartz zegt dat hij hoopt dat de rekruten van De Constant-Rebecque niet zullen deserteren, zoals een deel van zijn manschappen wel deed.[47]
De drie bataljons krijgen in Nederland een volledige uitrusting. Het 7e neemt daarna deel aan de belege-

[40] Dagboek; NA 2.21.008.66, inv.nr. 3.

[41] Wilhelmina aan De Constant-Rebecque 2 en 3 december, NA 2.21.008.01, inv.nr. 34.

[42] Zo schrijft de Britse ambassadeur in Nederland Richard graaf van Clancarty aan Castlereagh op 27 januari 1814 dat er tot dan toe 38.000 wapens zijn geleverd, H.T. Colenbrander, *Gedenkstukken der algemeene geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840*, VII (Den Haag 1914) 36.

[43] Dagboek; NA, Stamboeken Onderofficieren en Minderen na 1813, 2.13.09, inv.nr. 10; De Bas, *Frederik* III 1e stuk, bijlage III.

[44] NA, Generale Staf Landmacht 1813-1913, 2.13.15.01, inv.nr. 544; De Bas, *Frederik* III 1e stuk, 231,232; idem 2e stuk, bijlage XXIV, 1418.

[45] Dagboek.

[46] NA 2.13.15.01, inv.nr. 544; De Bas, *Frederik* III 1e stuk, 344.

[47] NA 2.21.008.01, inv.nr. 41.

ringen van Gorinchem en Bergen op Zoom. Het 8e bataljon, vanaf 3 maart onder bevel van luitenant-kolonel De Kock, belegert Deventer. Het 9e met als commandant luitenant-kolonel Von Bouchenröder is een van de eenheden die Delfzijl blokkeren. De tradities van de drie bataljons van het Hollands legioen van Oranje worden voortgezet door de huidige regimenten Johan Willem Friso (7e), Chassé (8e) en Oranje-Gelderland (9e).[48]

Conclusie

Heeft het Hollands legioen van Oranje gebracht wat het huis van Oranje ermee voor ogen had? Ja, alhoewel de oprichting zeker niet volgens verwachting verloopt. Maar alleen al met de plannen voor het legioen kan prins Willem zichzelf en zijn huis weer onder de aandacht brengen van de grote mogendheden. De Oranjes tonen aan dat zij willen vechten voor de bevrijding van de Nederlandse zeven provincies.
Terwijl Pruisen, Rusland en Zweden akkoord gaan met de plannen, traineert de Britse regering de oprichting maandenlang. De Britten slagen erin de prins van Oranje uit de greep te houden van Zweden. Uiteindelijk gaan ze akkoord met een kleinere uitvoering van het legioen. Maar het geduld van de Oranjes en vooral van prinses Wilhelmina is dan allang op. Met de eigen bezittingen als onderpand wordt de financiering van het legioen mogelijk gemaakt.
De formatie van het legioen kent in oktober 1813 een moeizame start. Veel krijgsgevangen uit Nederland zijn al geworven door andere geallieerde korpsen. De gehoopte toeloop van voormalig Staatse officieren zoals bij het rassemblement van 1795 en 1799 blijft uit. Waarschijnlijk is er te veel tijd verstreken. Bovendien hoeven de oud-Staatse officieren vanaf half november niet naar Schwedt te reizen, maar kunnen ze zich in Nederland achter de opstand scharen. Op een uitzondering na moet het legioen het doen met luitenants en kapiteins uit het Franse leger. Dit waren niet de officieren uit gegoede families waar op gehoopt was, maar vaak wel ervaren beroepsmilitairen.
Het gaat te ver om te zeggen dat een Oranjelegioen niet tot stand komt[49]. Weliswaar neemt er geen eenheid onder die naam deel aan de strijd. Maar alleen al de 'paylists' van de Engelsen bewijzen dat het legioen heeft bestaan. Half november breekt een opstand in Nederland uit. Enkele weken later is prins Willem een soeverein vorst die zit te springen om soldaten. Ervaren militairen zijn in Nederland nauwelijks te vinden. Maar met het legioen beschikt Willem over ervaren officieren en zo'n 3.000 soldaten met minimaal een jaar vechtervaring. Zo is het legioen als het ware de kiem van het nieuwe Nederlandse leger. En strijdt er geen Oranjelegioen in de rijen van het Noorderleger, maar dient het in Nederland als het 7e, 8e en 9e bataljon. Eenheden waarvan tot op deze dag de tradities worden voortgezet.

[48] De Bas, *Frederik* III 1e stuk, 350; idem 2e stuk, bijlage XXIV; H. Ringoir, *De Nederlandse infanterie* (Bussum 1968) 94,107,110.

[49] Zoals Koch schrijft in zijn biografie *Willem I*, 222.

Luchtvaartministerie en Staatsluchtmacht. Droombeelden over de organisatie van de luchtstrijdkrachten in het Interbellum

Luitenant-generaal b.d. dr. Dirk Starink

Eerder verscheen in dit blad een artikel over de herhaalde pogingen in de jaren tussen de beide wereldoorlogen om de vliegdiensten van de landmacht en de marine in Nederland samen te voegen.[1] Het zoeken naar de beste manier van organisatie van de luchtstrijdkrachten bleef niet beperkt tot de militaire luchtvaart in Nederland, maar betrof ook de vanaf 1919 ontluikende burgerluchtvaart en de militaire luchtvaart in Nederlands-Indië. Dit artikel geeft een overzicht van de in Nederland geopperde, maar nimmer gerealiseerde denkbeelden over hoe de overheidszorg ten aanzien van de luchtvaart het best kon worden geregeld.

Een Luchtvaartministerie?

De oprichting van de Koninklijke Nederlandse Vereniging voor Luchtvaart (KNVvL) in 1907 wordt algemeen beschouwd als het begin van de luchtvaart in Nederland. Die bestond aanvankelijk vooral uit ballonsport; de eerste demonstraties met vliegtuigen dateren van 1911. In datzelfde jaar kwam het departement van Waterstaat met een eerste ontwerp van een Vlieg- en Luchtvaartwet. De discussie daarover in het parlement werd ingehaald door de Eerste Wereldoorlog. Tijdens die oorlog was in Nederland uitsluitend sprake van militaire luchtvaart, zowel door de Luchtvaartafdeeling (LVA) van het Nederlandse leger als door de Marineluchtvaartdienst (MLD). In Nederlands-Indië had het KNIL in 1914 een luchtvaartafdeling (LA) opgericht en werd daar ook de MLD in 1918 actief. Pas in 1919 werd de draad van de burgerluchtvaart weer opgepakt, eerst met de organisatie van de Eerste Luchtverkeer Tentoonstelling in Amsterdam (ELTA) en vervolgens met de oprichting van de Koninklijke Luchtvaart Maatschappij voor Nederland en Koloniën (KLM).[2]

Eind april 1919 stuurde de minister van Waterstaat op basis van de ervaringen met de enorme luchtvaartontwikkeling tijdens de oorlog een nieuw ontwerp van de Luchtvaartwet naar de Tweede Kamer. Daarin werd neergelegd dat de minister van Waterstaat namens de overheid bevoegd was regels te stellen voor de gehele luchtvaart.[3] Van militaire zijde bestond bezwaar tegen het concentreren van de beheerstaak van de gehele luchtvaart bij Waterstaat; deze diende voor wat de militaire luchtvaart betrof bij de departementen van Oorlog en Marine te blijven. Ook de Tweede Kamer stond vrij kritisch tegenover dit wetsontwerp en wilde weten of de regering zich had laten adviseren door de KNVvL en andere deskundigen op het gebied van het vliegwezen.[4]

Nu wilde het toeval dat kort daarop met Koninklijk Besluit van 26 november 1919, nr. 38, de Staatscommissie inzake Luchtvaart onder voorzitterschap van secretaris-generaal in algemene dienst mr. J.B. Kan in het leven geroepen werd om de regering over diverse vraagstukken met betrekking tot het nieuwe verschijnsel van de luchtvaart te adviseren. Een van de vragen die deze commissie kreeg voorgelegd be-

[1] D. Starink, 'De samenvoeging van de departementen van Marine en Oorlog en de vergeefse fusiepogingen van de vliegdiensten van leger en vloot in het Interbellum', in: *Mars et Historia* 47 (2013) 22-38.

[2] M.L.J. Dierikx, *Bevlogen jaren. Nederlandse burgerluchtvaart tussen de wereldoorlogen* (Houten 1986) 21-33; D. Starink, *De jonge jaren van de luchtmacht. Het luchtwapen in het Nederlandse leger 1913-1939* (Amsterdam 2013) 126-127.

[3] Handelingen Tweede Kamer (HTK) 1918-1919, bijlagen, 22 nrs. 1-2: Nota van de minister van Waterstaat van 29 april 1919.

[4] HTK 1919-1920, bijlagen, 71 nr. 1: Voorlopig verslag over het ontwerp-Luchtvaartwet van 11 november 1919.

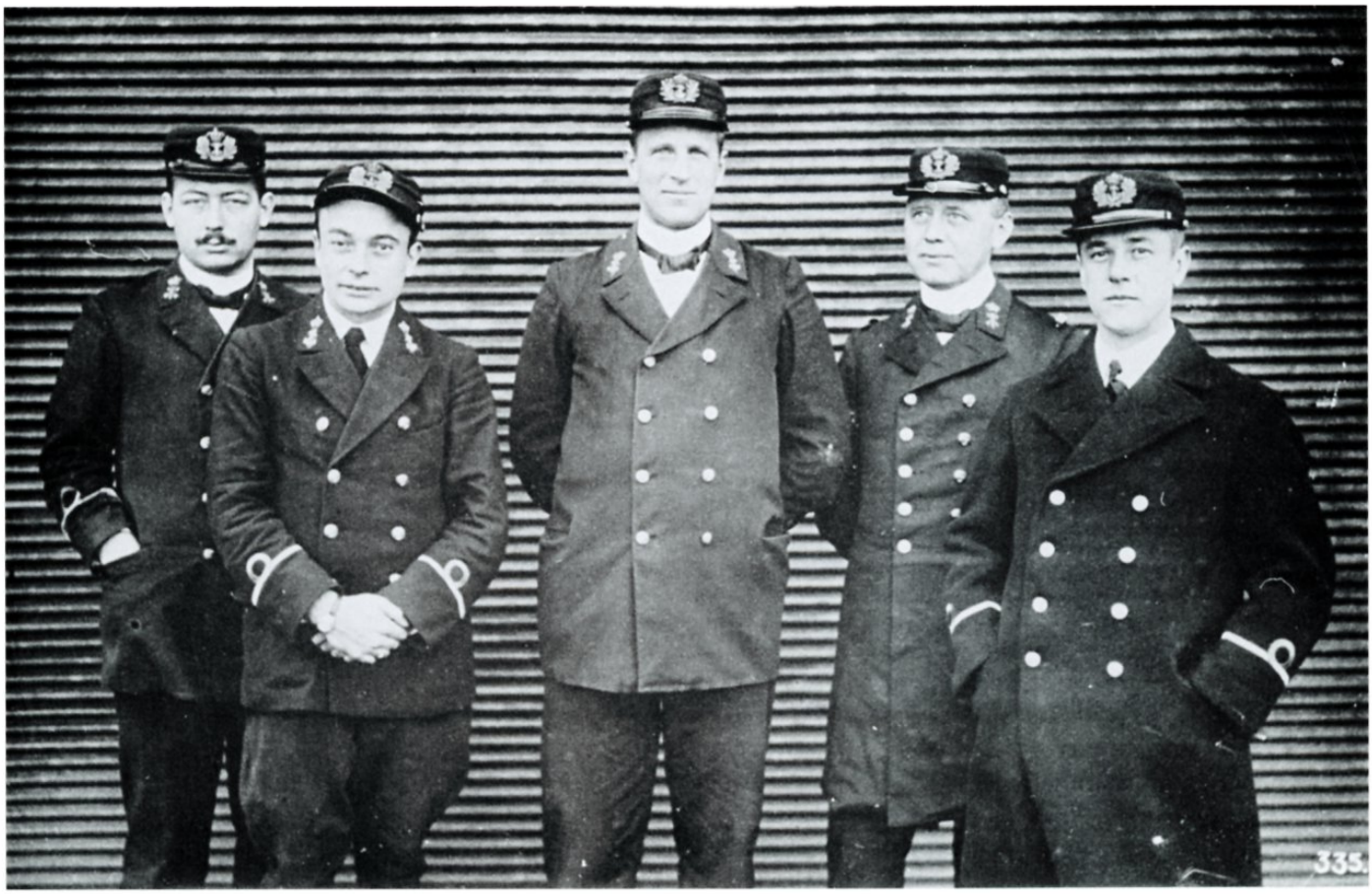

Enkele marinevliegers van het eerste uur tijdens hun vliegopleiding te Soesterberg: in het midden de latere commandant MLD D. Vreede en rechts van hem H. Steensma en H. Nieuwenhuis.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag (NIMH).

trof de organisatie van de overheidstaken ten aanzien van de militaire- en burgerluchtvaart. In het advies dat de Staatscommissie hierover op 29 januari 1921 uitbracht, kwam tot uitdrukking dat de meerderheid niets zag in een ministerie van Luchtvaart, zoals het *Air Ministry* in Engeland, of in een gemeenschappelijke luchtvaartdienst. Hoewel de commissie erkende dat het luchtverkeer in Nederland, vooral wat de technische hulpmiddelen betrof, nog vrijwel afhankelijk was van de militaire vliegdiensten, maakte zij onderscheid tussen enerzijds 'de bemoeiingen der militaire vliegdiensten als beheerder van het Nederlandsche luchtwapen' en anderzijds 'de hulp door hen verleend bij de afwikkeling van het burgerluchtverkeer.' De commissie adviseerde de militaire vliegdiensten zo snel mogelijk te ontheffen van deze laatste zorg en die als staatstaak onder te brengen bij het bestaande verkeersdepartement, namelijk dat van Waterstaat. Twee militaire leden van de Staatscommissie waren het echter niet met dit advies eens en lichtten in afzonderlijke nota's hun pleidooi voor een centrale organisatie der luchtvaart toe.
De commandant-MLD, luitenant ter zee D. Vreede memoreerde dat ook het departement van Koloniën zich bezighield met de luchtvaart in Nederlands-Indië en trok de vergelijking met het ontstaan van de VOC uit verschillende maatschappijen. Hij vatte zijn standpunt als volgt samen:

1. Het is een ongewenschte toestand dat de belangen van de luchtvaart ondergebracht zijn bij 4 Departementen.
2. De behartiging van deze belangen gaat langzamer en duurder dan bij centrale regeling mogelijk is.
3. Civiele luchtvaart en militaire luchtvaartdiensten hebben elkanders steun noodig. De beste wijze om dit te doen geschieden is één Departement van Luchtvaart.

Oud-commandant van de LVA, reserveluitenant-kolonel H. Walaardt Sacré oordeelde dat de toekomstige bestaansmogelijkheid van een militaire luchtvaartdienst zou staan of vallen met het bestaan van een bloeiende nationale civiele luchtvaart. Het was volgens hem een Staatsbelang - ook uit een militair oogpunt - de civiele luchtvaart zo krachtig mogelijk te steunen en aan te moedigen. Hij pleitte ervoor te komen tot:

Ondanks dat de militaire en burgerluchtvaart onder verschillende departementen vielen, werd er goed samengewerkt tussen de militaire LVA en de civiele KLM. Zo waren vrijwel alle KLM-vliegers in de jaren twintig te Soesterberg opgeleid en verleende de LVA ondersteunende diensten aan de burgerluchtvaart.
NIMH.

> ... *één Nederlandsche luchtvaart*, waarvan een klein gedeelte zich - naar de aanwijzingen van de Generale en Marinestaven - speciaal bezighoudt met de bestudeering en beoefening van de militaire toepassingen van de luchtvaartmiddelen; met de voorbereidingen die noodig zijn om in oorlogstijd de geheele Nederlandsche luchtvaart te kunnen gebruiken en met de oefeningen die periodiek noodig zullen zijn om het personeel en materieel (zoowel militair als civiel) daarvoor geschikt te maken en te doen blijven ...

Daarom adviseerde hij dat om te geraken tot 'een zoo goed en zoo economisch mogelijk werkende organisatie van de Nederlandsche Luchtvaart, die een zoo groot mogelijk nuttig rendement waarborgt, zoowel voor vredes- als voor oorlogstijd, deze behoort te worden gebracht onder éénhoofdige leiding'. Het hoofd van de Nederlandse luchtvaart zou volgens Walaardt Sacré bij voorkeur als minister deel moeten uitmaken van de regering.[5]
De verschillende opvattingen over de aanpak van de overheidsbemoeienis met de luchtvaart en de door de minister Pop van Marine op Prinsjesdag 1920 aangekondigde samenvoeging van de LVA en de MLD[6] brachten eind 1920, begin 1921 in het luchtvaarttijdschrift *Het Vliegveld* verschillende pennen in beweging. Marinevliegers van het eerste uur als K.W.F.M. Doorman en H. Nieuwenhuis hekelden de samenvoeging van de militaire vliegdiensten uit vrees dat de marinebelangen daaronder zouden lijden. Officier van marinestoomvaartdienst H. Steensma, waarnemend chef van de Technische Dienst van de LVA, zag er ook niets in, maar wees daarentegen op het voordeel van concentratie van verschillende functies onder één luchtvaartdepartement: vliegscholen, waarnemersopleidingen, technische diensten (inclusief inkoop en magazijnen, inspectie en toezicht, reparatiewerkplaatsen), verbindings- en medische keuringsdiensten, fotografie-afdelingen en de opleiding van technisch personeel. Ook Walaardt Sacré publiceerde zijn eerder in de Staatscommissie gegeven voorkeur voor een éénhoofdige leiding over de militaire en burgerluchtvaart.[7]
De zienswijze van de Soesterbergse LVA werd vertolkt door kapitein J.J. van Santen, die kort daarvoor was

[5] HTK 1923-1924, bijlagen, 40 nr. 2: Uitgebrachte adviezen over de ontwerp-Luchtvaartwet.

[6] HTK 1920-1921, bijlagen, 2 VI nr. 2: Memorie van toelichting op de Marinebegroting 1921 van 21 september 1920. Zie ook: Starink, 'De samenvoeging van de departementen', 27.

[7] *Het Vliegveld* 4 (1920) 372-373, 437-440 en 5 (1921) 70-71, 111-113.

Chef van de Generale Staf W.F. Pop werd in 1920 minister van Oorlog en Marine a.i. Hij besloot de vliegdiensten van leger en vloot in Nederland samen te voegen, hetgeen vele pennen in beweging zette.
NIMH.

aangetreden als tactisch leermeester van het luchtwapen. Onder de titel 'Luchtkasteelen' keerde hij zich op scherpe wijze tegen de opvattingen van Steensma en Walaardt Sacré. Hij vreesde dat een belangrijk militair orgaan als de LVA zou worden onttrokken aan de rechtstreekse onderschikking aan de legerleiding. Ook bestreed hij de gedachte dat civiele verkeersvliegtuigen in oorlogstijd een waardevolle bijdrage aan de militaire luchtvaart konden leveren. Hij vatte zijn conclusie als volgt samen: 'Een Departement van Luchtvaart ten onzent zou niet meer kunnen omvatten dan de nog van geen beteekenis zijnde civiele luchtvaart. Het scheppen van een Vereenigden Luchtvaartdienst (Leger en Marine) beteekent meerdere uitgaven en meerdere wrijving.'[8]
In april 1921 kwam de regering met een nader gewijzigd ontwerp-Luchtvaartwet, waarin nu was vastgelegd dat het beheer over de militaire luchtvaart bij de militaire departementen bleef. Vanuit de Tweede Kamer klonk kritiek op wat werd gezien als een principiële kwestie: een keuze tussen twee stelsels, namelijk 'het stelsel van eenheid van leiding en dat van verbrokkeling'. Pas drie jaar later reageerde de regering als volgt op deze kritiek:

> ... het bestaande stelsel dient onder de gegeven omstandigheden althans voorloopig onveranderd te worden bestendigd; een stelsel, dat - al naar gelang van het standpunt, waarop men zich stelt - een stelsel van 'eenheid' dan wel een stelsel van 'verbrokkeling' mag heeten, dat aan den eenen kant niet geeft een volstrekt éénhoofdigen leiding, maar aan den anderen kant toch op eenheid van leiding is aangelegd. Deze eenheid bestaat hierin, dat de overheidstaak t.a.v. de luchtvaart en bepaaldelijk t.a.v. het algemeen luchtverkeer in beginsel berust bij het Departement van Waterstaat, dat behalve met de leiding over de geheele burgerlijke luchtvaart, in het algemeen is belast met de zorg voor de veiligheid in verband met de luchtvaart. Al hetgeen betrekking heeft op de zuiver militaire aangelegenheden in zake de luchtvaart, is en zal uiteraard ook blijven toevertrouwd aan de Departementen van Oorlog en Marine, welke daarbij hebben te handelen voor zooveel noodig na overleg met eerstgenoemd Departement. Dat het Departement van Waterstaat ook zijnerzijds in het algemeen gehouden is tot overleg met de overige Departementen, wanneer zulks noodig of nuttig mocht blijken, spreekt vanzelf. Men denke daarbij behalve aan genoemde Departementen, aan dat van Koloniën voor de luchtvaart in de Koloniën, aan dat van Arbeid, Handel en Nijverheid ten aanzien van de luchtvaartindustrie en aan dat van Financiën voor douane-aangelegenheden.

De regering achtte een afzonderlijk Departement voor het hoogst bescheiden luchtverkeer een onverdedigbare verspilling, terwijl concentratie van de totale leiding van de luchtvaart bij dit of een ander militair of burgerlijk Departement bezwaren opriep. De bevoegdheden van de militaire ministers ten aanzien van de militaire luchtvaart vonden hun weg in artikel 5 van het opnieuw gewijzigd wetsontwerp.[9] Hoewel het nog tot juli 1926 duurde dat de Luchtvaartwet door het parlement werd goedgekeurd, wijzigde dit artikel verder niet meer en werd op dit punt de bestaande departementale structuur ten aanzien van de luchtvaart tot op de dag van vandaag gecontinueerd.

[8] *Het Vliegveld* 5 (1921) 134-135, 162-165.

[9] HTK 1923-1924, bijlagen, 40 nr. 1: Memorie van antwoord op het voorlopig verslag (noot 4) en nr. 3: Opnieuw gewijzigde ontwerp-Luchtvaartwet van 16 mei 1924.

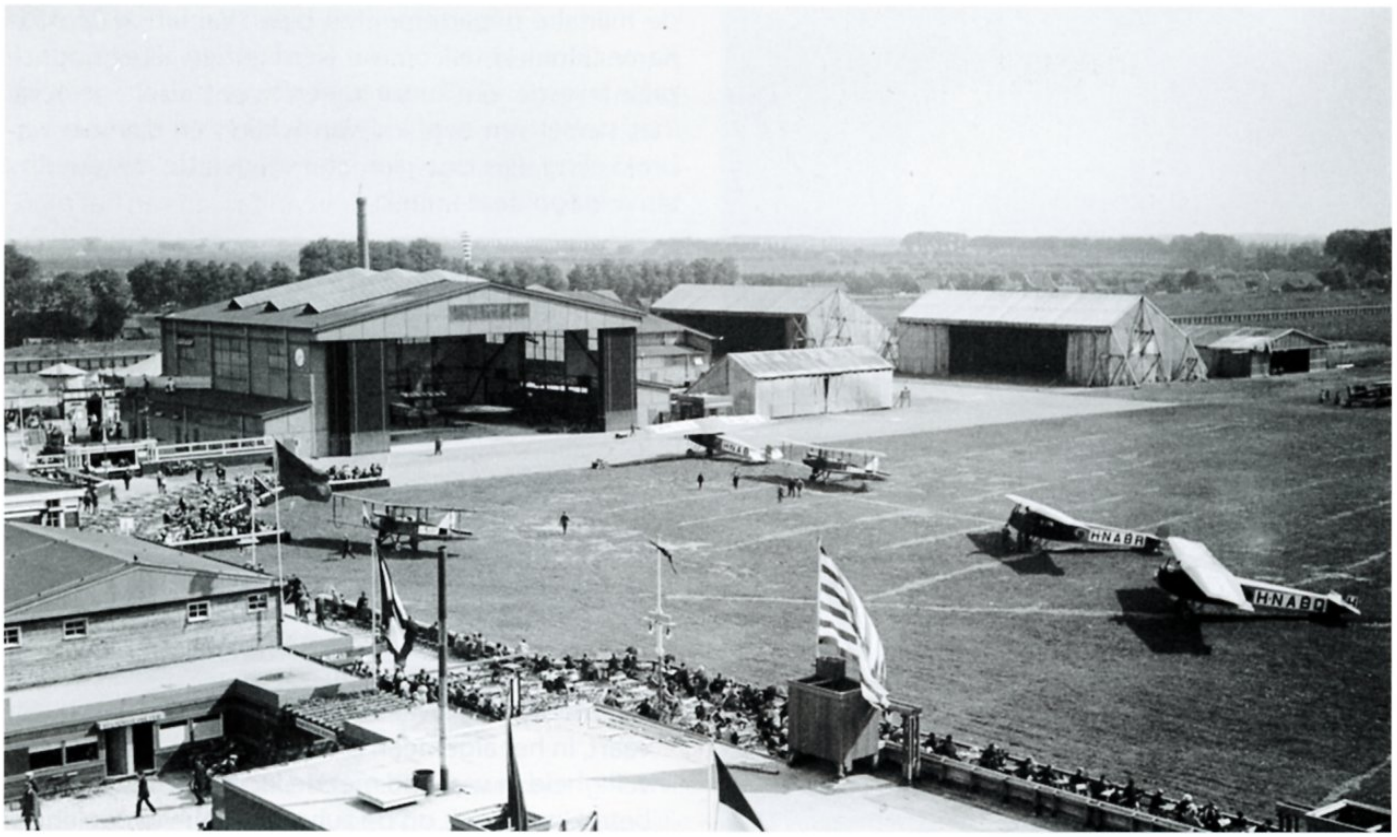

Burgerluchtvaart in het begin van de jaren twintig: KLM-vliegtuigen op het Rotterdamse vliegveld Waalhaven.
NIMH.

Naar een Staatsluchtmacht?

In het eerder genoemde artikel over de samenvoeging van de departementen van Marine en Oorlog is uiteengezet dat het Staatse karakter van de marine, zijnde een afwisselend in het moederland en in de koloniën inzetbare vloot met over-en-weer dienend personeel, een belangrijk struikelblok vormde voor de samenvoeging van de LVA en de MLD in Nederland. De regering besloot begin november 1927 na uitvoerig onderzoek van de commissie-Woltman de vliegdiensten van leger en vloot in Nederland daarom toch niet samen te voegen. Terwijl er voor de MLD in Nederland geen oorlogstaak was weggelegd, bleef zij een rol bij de opleiding en de roulatie van personeel in Indië vervullen. Desondanks keerde deze discussie - onder druk van de bezuinigingen - steeds weer terug, zonder resultaat overigens.[10]
Vervolgens klonken vanuit Soesterberg geluiden om besparingen te realiseren door een meer centrale aanpak van de militaire luchtvaart in Nederland en Indië in de vorm van een Staatsluchtmacht. Kapitein J.G.W. Zegers, de opvolger van Van Santen als tactisch leermeester bij de LVA en deskundige op het gebied van internationale luchtvaartontwikkelingen, opperde deze gedachte tijdens een spreekbeurt van de Vereeniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap op 16 oktober 1931. Onder de titel 'Ontwikkeling en Organisatie der Luchtmacht' gaf hij een uitvoerige uiteenzetting over de taak en samenstelling van de luchtstrijdkrachten voor de neutraliteitshandhaving in Nederland en Nederlands-Indië, die ook in de dagbladen de nodige aandacht trok. In navolging van de grote landen om ons heen zag hij een belangrijke rol weggelegd voor zelfstandig optredende zeevliegtuigen en landbommenwerpers ('luchtkruisers') voor het verkennen en tegengaan van neutraliteitsschendingen. De uitrusting en instandhouding van de door hem geschetste omvangrijke luchtvloot voor Nederland en Indië, alsmede de rekrutering en opleiding van het daarvoor benodigde luchtvarend- en grondpersoneel maakten het naar zijn oordeel noodzakelijk te komen tot één Staatsluchtmacht onder centrale deskundige leiding.[11]
Dat de ideeën over de vorming van een Staatsluchtmacht breder in Nederland werden gedragen, bleek

[10] Starink, 'De samenvoeging van de departementen', 35-36.

[11] J.G.W. Zegers, 'Ontwikkeling en Organisatie der Luchtmacht', in: *Orgaan der Vereeniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap* (Den Haag 1932) 3-116. Zie ook: *Algemeen Handelsblad*, 17 oktober 1931 en *Het Vaderland*, 17 oktober 1931, ochtendeditie.

Generaal-majoor Marius Raaijmaakers adviseerde minister Deckers in 1934 omtrent de organisatie van de Nederlandse luchtstrijdkrachten, die op termijn in één Staatsluchtmacht moesten samenkomen.
NIMH.

uit het rapport van de Commissie voor de Reorganisatie van de Weermacht. Deze commissie onder voorzitterschap van minister van Staat en oud-Gouverneur-Generaal van Nederlands-Indië A.W.F. Idenburg was op 1 september 1933 ingesteld door de ministers L.N. Deckers van Defensie en H. Colijn van Koloniën met de opdracht 'eene organisatie te ontwerpen van de weermacht in Nederland en in Nederlandsch-Indië, welke - met handhaving van hare tegenwoordige doelstelling - leiden kan tot aanzienlijke besparingen zoowel op de Rijksbegrooting als op die van Nederlandsch-Indië.' In haar rapport van 6 februari 1934 gaf de commissie de regering in overweging bij de verdediging van Nederlands Indië niet vast te houden aan de bestaande 'harmonische vloot', maar deze terug te brengen tot een 'duikbootvloot met een, bij de huidige sterkte aan vliegtuigen vergeleken, vergroote luchtvloot.'[12]

De commissie-Idenburg, met als militaire leden kapitein-luitenant ter zee C.E.L. Helfrich, kolonel I.H. Reijnders en oud-legercommandant van het KNIL luitenant-generaal H.A. Cramer, had zich hiervoor uitvoerig over de mogelijkheden van het luchtwapen laten voorlichten door de commandanten van het marinevliegkamp De Kooy, kapitein ter zee H. Ferwerda en van de Soesterbergse LVA, luitenant-kolonel P.W. Best. Op hun advies legde de commissie de overweging op tafel dat 'bij verlegging van het zwaartepunt van de maritieme neutraliteitshandhaving in Indië naar de luchtstrijdkrachten, aan de instelling van een Staatsluchtmacht, waarin de huidige luchtvaartdiensten van leger en vloot, zoowel hier te lande als in Indië, zouden opgaan, niet valt te ontkomen.' Idenburg gaf aan dat een afzonderlijke commissie zich over een definitief advies over een verschuiving van slagkruisers naar vliegtuigen zou moeten buigen.[13]
De regering nam deze laatste suggestie over en installeerde op 20 december 1934 de Commissie tot Herziening van de Samenstelling der Maritieme Middelen in Nederlandsch-Indië onder voorzitterschap van staatsraad mr. J.B. Kan. Naast vier marineofficieren maakten van het KNIL toekomstig legercommandant generaal-majoor M. Boerstra en majoor W. Schilling en van het Nederlandse leger luitenant-generaal J.H. Hardenberg (voormalig commandant-LVA) en kapitein J.G.W. Zegers deel uit van de commissie-Kan. In lijn met zijn lezing in 1931 pleitte Zegers met steun van Boerstra in de commissie voor een 'slagluchtmacht' opgebouwd uit 'luchtkruisers', waarvoor hij landvliegtuigen geschikter achtte dan zeevliegtuigen. De commissie-Kan benadrukte in haar in juni 1935 uitgebrachte verslag het toenemend belang van het luchtwapen, maar adviseerde verdeeld hoe de versterking daarvan moest worden gerealiseerd. De meerderheid (voorzitter Kan en de legerofficieren) volgde Zegers en raadde aan de kruisers van de vloot op te offeren aan de opbouw van het luchtwapen door 108 luchtkruisers onder te brengen bij de LA van het KNIL en 54 grote zeevliegtuigen bij de MLD. De uit marineofficieren bestaande minderheid wenste vast te houden aan de grote schepen met in aanvulling daarop 96 in plaats van de eerder geplande 72 grote zeevliegtuigen voor de MLD. Begin 1936 besloot het kabinet-Colijn naar aanleiding van het advies van de commissie-Kan tot aanschaf van Glenn Martin bommenwerpers voor het KNIL.[14]

[12] Verslag van de commissie, ingesteld bij gemeenschappelijk beschikking van den Minister van Staat, Minister van Koloniën en van den Minister van Defensie van 1 September 1933: Commissie voor de reorganisatie van de weermacht (Den Haag 1934) 76.

[13] Ibidem, 77-78.

[14] HTK 1935-1936, bijlage A, 2 VIII nr. 23: Memorie van antwoord op het voorlopig verslag over de defensiebegroting 1936 van 25 november 1935. Zie ook: J. Anten, *Navalisme nekt onderzeeboot. De invloed van internationale zeestrategieën op de Nederlandse zeestrategie voor de defensie van Nederlands-Indië, 1922-1942* (Amsterdam 2011) 369; Starink, *De jonge jaren*, 65-66.

De commissie-Kan kwam in 1935 met de aanbeveling de verdediging van Nederlands-Indië te baseren op een grote luchtvloot, bestaande uit Glenn Martin bommenwerpers, waarvan er hier negen in formatie vliegen.
NIMH.

Nog voor zijn deelname aan de commissie-Kan had Zegers als secretaris deel uitgemaakt van een onderzoekscommissie onder leiding van generaal-majoor M. Raaijmaakers om een oplossing te vinden voor de problemen op Soesterberg. Deze waren begonnen toen minister Deckers van Defensie in 1932 besloot de Technische Dienst van de LVA af te splitsen en als Luchtvaartbedrijf (LVB) rechtstreeks onder zijn verantwoordelijkheid te plaatsen. Sindsdien hadden zich talloze competentiegeschillen tussen de commandant-LVA en de directeur-LVB voorgedaan en was de crisis op Soesterberg ook niet voor de buitenwereld verborgen gebleven. Raaijmaakers kreeg op 23 mei 1934 van minister Deckers opdracht een advies uit te brengen hoe deze ongewenste toestand te beëindigen en de commissie bracht al op 27 augustus 1934 verslag uit. Als oplossing kwam de commissie-Raaijmaakers met twee elkaar aanvullende aanbevelingen:

III. Onmiddellijke instelling van een gemeenschappelijke hoogere instantie boven de L.V.A. en het L.V.B., ook indien deze voorloopig nog slechts zou kunnen bestaan uit één chef met eenig hulppersoneel, totdat over de uiteindelijke organisatie van de hoogste luchtvaartleiding zal zijn beslist.

IV. In verband met dit laatste beveelt de Commissie met klem aan, thans ter hand te doen nemen de organisatie van een Staatsluchtmacht voor Nederland en Indië, onder centrale leiding in Nederland.

Raaijmaakers voegde daaraan toe dat realisatie van de laatste aanbeveling nog wel enige tijd zou vergen en dat in tussentijd de eerste aanbeveling als tussenstap moest worden gezet.[15] Inderdaad verzocht de minister Raaijmaakers een gemeenschappelijke hogere instantie boven de LVA en het LVB voor te bereiden,

[15] Nationaal Archief, Den Haag, Generale Staf (Algemeen Hoofdkwartier), 1914-1940, nummer toegang 2.13.70, inventarisnummer 1332: Rapport als bijlage van nota van minister van Defensie aan Chef Generale Staf van 20 november 1934, Geheim Litt. C.157.

waarop hijzelf met ingang van 15 april 1935 in deze functie van Inspecteur der Militaire Luchtvaart (IML) werd benoemd.[16]
De uitwerking van de tweede aanbeveling om te komen tot een Staatsluchtmacht wilde minister Deckers ondertussen aan een commissie onder voorzitterschap van Raaijmaakers in handen geven. In oktober 1934 werd op het departement van Defensie daarvoor een ontwerp-beschikking opgemaakt, die als volgt begon:

> De Minister van Staat, Minister van Koloniën, en ik zijn van meening, dat alle luchtstrijdkrachten c.a., waarover de Staat der Nederlanden de beschikking heeft, in één lichaam, een Staatsluchtmacht, dienen te worden samengebracht, ressorteerende onder den Minister van Defensie.
> Die meening is in hoofdzaak gegrond op de overwegingen, dat door die samenvoeging voor den Staat, uit de voor alle luchtstrijdkrachten c.a. beschikbare geldmiddelen, een beduidend beter toegeruste luchtverdediging zal moeten kunnen worden verkregen dan thans mogelijk is, en dat, veel meer en beter dan onder de huidige omstandigheden het geval kan zijn, zal moeten kunnen worden gekomen tot een deugdelijke personeelsvoorziening en -verzorging bij de luchtstrijdkrachten c.a.

De met de uitwerking van een ontwerp-organisatie van een Staatsluchtmacht en alle bijbehorende regelingen belaste commissie-Raaijmaakers zou naast de voorzitter als leden hebben: C. Ringeling (hoofd VIIIe Afd. van het departement van Defensie), kapitein ter zee J.T. Furstner (directeur Hoogere Marine Krijgsschool), kapitein-vlieger W.C.J. Versteegh (commandant Vliegschool LVA), majoor b.d. G.J.M. van Weel (hoofd IIe Afd. B van de het departement van Defensie), luitenant ter zee 1^{e} klasse H.G. de Bruijne (IIe Afd. A van het departement van Defensie), kapitein KNIL b.d. A. Struijvenberg (leraar Hoogere Krijgsschool); kapitein J.G.W. Zegers (LVA tevens secretaris). Drie hoofden van de marineafdelingen op het departement van Defensie maakten schriftelijk bezwaar tegen deze ontwerp-beschikking, omdat zij constateerden dat van de commissie vijf leden waren georiënteerd naar de Nederlandse legerzijde en slechts drie een oordeel konden hebben over 'de bijzondere nooden en eischen welke een vliegdienst in Indië stelt.' Zij drongen aan op een gelijk aantal leden van marine, landmacht en KNIL.[17]

De voorstellen om te komen tot een Staatsluchtmacht ontmoetten bij het departement van Koloniën en in Indië nog minder steun. Waar minister Deckers had gemeend dat premier Colijn als minister van Koloniën de uitgangspunten van een Staatsluchtmacht in beginsel had aanvaard, bleek het tegendeel. De met Indische defensiezaken belaste 6e afdeling van het departement van Koloniën wenste eerst duidelijkheid over wat onder een Staatsluchtmacht moest worden verstaan en drong aan op zorgvuldig overleg tussen de betrokken bewindslieden. Op 18 oktober 1934 liet Colijn zijn collega Deckers weten dat hij van het nut en de noodzaak van een staatsluchtmacht allerminst overtuigd was.[18]
Het KNIL moest van een Staatsluchtmacht al helemaal niets weten, zo liet de Legercommandant eind 1934 weten. Generaal J.C. Koster was juist van plan via de versterking van het luchtwapen de greep van het Indische leger op de neutraliteitshandhaving in Indië te versterken. Opname van het Indische luchtwapen in een Staatsluchtmacht zou die troef uit handen van het KNIL wegnemen. Hij zag daarom niets in een commissie om over de vorming van een Staatsluchtmacht te adviseren. Het enige waar Koster mogelijkheden tot nader onderzoek zag, was een centraal vliegtuigaankoopbureau. Hij verwachtte daarentegen veel praktische bezwaren bij het over-en-weer dienen van het personeel, dat bij de marine zoveel problemen had gegeven. Zelfs in een gemeenschappelijke vliegopleiding zag hij niets; deze zou door de verschillende werkterreinen onnodig lang en duur worden. Tenslotte zou een aparte Staatsluchtmacht de toch al ingewikkelde hogere bevelsstructuur in Nederlands-Indië nog complexer maken. Wat Koster betreft was de Staatsluchtmacht van de baan en daarin werd hij bijgevallen door zijn marinecollega, de commandant-Zeemacht M.H. van Dulm. Op basis van hun standpunten berichtte de Gouverneur-Generaal eind april 1935 aan minister Colijn dat hij vasthield aan een eigen vliegdiensten voor leger en vloot in Indië en een onderzoek naar de Staatsluchtmacht afwees. Op 5 juni 1935 deelde Colijn zijn collega Deckers mede dat men vanuit Nederlands-Indië geen steun kon geven aan het onderzoek, waarmee het denkbeeld van een Staatsluchtmacht definitief van de baan was.[19]

Ten slotte

De pogingen om in de jaren twintig van de vorige

[16] Starink, *De jonge jaren*, 193-195.

[17] Nationaal Archief, Den Haag, Gewoon verbaal-archief ministerie van Oorlog/Defensie 1813-1945, nummer toegang 2.13.01, inventarisnummer 5089: Dossier Staatsluchtmacht, oktober 1934.

[18] G. Teitler, 'De slagluchtmacht', in: *Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis Landmachtstaf*, deel 7 (Den Haag 1984) 99-101.

[19] Ibidem, 101-102.

eeuw te komen tot concentratie van de Nederlandse militaire- en burgerluchtvaart vonden hun oorsprong in de verwachte economische voordelen bij gezamenlijke aanpak van de ontwikkeling, bouw en instandhouding van vliegtuigen, de opleidingen van luchtvarend- en grondpersoneel, alsmede van ondersteunende diensten als verbindingen, fotografie en medische keuringen. De daarvoor benodigde centralisatie van de beheerstaak op departementaal niveau riep echter de vrees op dat de verschillende ministers onvoldoende zeggenschap zouden hebben over hun eigen vliegdienst. Daardoor heeft de overheid in de jaren tussen de beide wereldoorlogen, toen zuinigheid troef was, onnodig veel geld uitgegeven aan de verschillende vliegdiensten die elk voor zich van geringe omvang waren. Ook de suggestie van de commissie-Idenburg om te komen tot een Staatsluchtmacht was ingegeven door het zoeken naar besparingen op het toch dure luchtwapen. De gedachte aan een Staatsluchtmacht vond zijn oorsprong in de kring van Soesterbergse officieren van het luchtwapen van de landmacht en werd met grote argwaan bekeken vanuit de marine en het KNIL. De voor de hand liggende analogie met de Staatsmarine, die zowel in Europa als in Zuid-Azië moest kunnen optreden, ging mank omdat de luchtmacht niet zo eenvoudig kon worden overgebracht van het ene naar het andere deel van het Koninkrijk. De uiteenlopende eisen die het vliegen in Nederland en in de tropen aan het vliegend materieel èn aan het personeel stelde, maken het uiterst twijfelachtig of hier echte besparingen mee te behalen waren. Van een deugdelijk onderzoek is het niet gekomen en al spoedig na 1935 overheersten de maatregelen ter versterking van de afzonderlijke luchtwapens in verband met de internationale toestand de bezuinigingspolitiek.

Boekbespreking

Dirk Starink
De Jonge Jaren van de Luchtmacht. Het luchtwapen in het Nederlandse leger 1913-1939
Uitgeverij Boom, Amsterdam, 2013
416 p., geïll., ingenaaid
ISBN 97-890-8953-135-3
€ 34,90

De Jonge Jaren van de Luchtmacht is de titel van de dissertatie waarop Dirk Starink in oktober 2013 aan de Universiteit van Amsterdam is gepromoveerd. Zijn studie bestrijkt de periode vanaf 1913, of eigenlijk al daarvoor, tot aan het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Ver genoeg terug in de tijd dus voor een afgewogen studie over de ontwikkeling van het luchtwapen in die periode.
De hoofdvraag die de auteur zich stelt is: welke rol kenden de Nederlandse beleidsmakers in het Interbellum bij de neutraliteitshandhaving toe aan het luchtwapen van het Nederlandse leger en hoe is die rol bij de algemene mobilisatie van 1939 werkelijkheid geworden?
De Luchtvaartafdeeling (LVA), die op 1 juli 1913 is opgericht als onderdeel van de landmacht, heeft als organisatiemodel dat van wat heet 'simple structure', gekenmerkt door een strakke leiding top-down (minister, legerleiding, commandant LVA). Op basis van een gedegen bronnenstudie schetst en bekritiseert Starink de besluitvorming op beleidsniveau van opbouw en functioneren van de LVA in de periode voor de tweede wereldoorlog. De studie van Starink eindigt met de mobilisatie van de strijdkrachten in 1939. Het is bekend hoe het daarna in de meidagen van 1940 is afgelopen, maar hoe was het mogelijk dat het zo ver is gekomen dat de luchtstrijdkrachten op het moment dat actie werd gevraagd niet klaar waren voor hun taak? Die vraag loopt als een rode draad door het boek van Starink.

De Luchtvaartafdeeling

Op grond van eerder opgedane ervaringen met luchtballonnen door de Genie en proeven met vliegtuigen bij legermanoeuvres is in 1910 een Militaire Luchtvaart Commissie ingesteld met de opdracht een studie te maken van de luchtscheepvaart in zijn geheel en de militaire toepassing ervan. Het eindrapport van de commissie hinkt op twee gedachten: inzet van luchtballonnen en beproeving van vliegtuigen 'zwaarder dan lucht'. Het parlement toont meer visie en besluit opdracht te geven tot oprichten van een Luchtvaartafdeeling met alleen de inzet van vliegtuigen. Opmerkelijk is het dat de

commissie vaststelt dat een behoorlijke vliegtuigorganisatie ten minste dertig toestellen zal moeten omvatten. Is dat ook niet het aantal F-35 toestellen dat thans de taken van de F-16 zal moeten overnemen?

Pioniersjaren

Als taak voor de pas opgerichte Luchtvaartafdeeling (LVA) ziet de legerleiding het maken van verkenningsvluchten en het geven van morele ondersteuning aan het landleger. Het is een periode van opbouw, pionieren en improviseren, en met succes dank zij een strakke leiding van generaal Snijders en de commandant van de LVA kapitein (later majoor) Walaardt Sacré. Met de aanschaf van drie Farman HF 20 vliegtuigen in Frankrijk is in 1913 een begin gemaakt. Thuisbasis van de LVA wordt Soesterberg, dat nog steeds wordt aangeduid met de benaming 'bakermat'. Een jaar later is Europa in oorlog. Nederland is neutraal in dat conflict. De taak van de LVA, die dan over vijf vliegtuigen beschikt en, zoals Starink stelt, een handjevol onervaren vliegers, is het maken van patrouillevluchten langs onze grenzen. Vliegtuigen van de twee strijdende partijen die op ons grondgebied landen, in totaal 107 toestellen, worden geconfisqueerd. Walaardt Sacré kan zijn chef aldus nauwgezet rapporteren over de ontwikkelingen op het gebied van de militaire luchtvaart bij beide oorlogvoerende partijen.
Wanneer Anthony Fokker, ontwerper en bouwer van gevechtsvliegtuigen voor het Duitse leger, in 1919 zijn bedrijf vanuit naar Nederland verplaatst kan hij al snel de levering van vliegtuigen voor de LVA voor zijn rekening nemen. De LVA beschikt daardoor over een, weliswaar bescheiden, vloot van moderne typen vliegtuigen voor verschillende doeleinden.

Bezuinigen

Enerzijds zien toenmalige kabinetten, mede door het (te) lang vasthouden aan de gouden standaard (wat Starink terloops opmerkt) een noodzaak tot beperking van de overheidsuitgaven. Bezuinigen wordt daarmee een doel op zichzelf. Anderzijds heeft men de overtuiging dat met het Verdrag van Versailles en de daarmee gepaard gaande Duitse ontwapening de oorlogsdreiging verleden tijd is en dat men kan volstaan met een bescheiden krijgsmacht die past bij de neutraliteitspolitiek van ons land.
Gedurende de volgende twintig jaren blijft het luchtwapen in de ogen van regering en legerleiding niet meer dan een hulpwapen voor de verkenningsdienst van de landmacht ter aanvulling van de cavalerie. De taak van de LVA beperkt zich daardoor tot het opleiden van vliegers en waarnemers en het verrichten van verkenningsvluchten voor het veldleger. Maar de LVA geeft ook acte-de-presence bij officiële gebeurtenissen in de vorm van formatievluchten. Escadrillevliegen is dan ook een belangrijk onderdeel van de opleiding van vliegers. Kapitein J.H. Hardenberg, die in 1919 Walaardt Sacré is opgevolgd als commandant van de LVA, moet een moeizame strijd voeren om ondanks de kortingen op het budget het luchtwapen verder gestalte te geven. De opvolger van Hardenberg, majoor J.J. Van Santen, wordt bij het begin van de jaren dertig geconfronteerd met een LVA, zo constateert Starink, die in een crisis is beland en nauwelijks nog iets voorstelt. Een harde, maar wel juiste conclusie.

De jaren dertig

In deze periode speelt ook de strijd om defensieorders van Nederlandse vliegtuigbouwers, waarover Starink in het laatste nummer van dit blad van 2013, een interessant artikel heeft geschreven. De 'politiek' heeft in deze jaren steeds benadrukt dat orders moeten worden geplaatst bij de Nederlandse industrie. Maar al in de jaren twintig is duidelijk geworden dat de Nederlandse vliegtuigindustrie in technologisch opzicht achterloopt op het buitenland. Niet alleen het materieel, maar ook de personeelsbezetting van de LVA lijdt onder de krappe financiële situatie waarin moet worden gewerkt. Dat geldt voor vliegende functies, maar ook en vooral voor de ondersteunende eenheden.
In de jaren twintig komt er een nieuwe categorie, die van maandvlieger. Aspirant-vliegers krijgen een opleiding die ongeveer anderhalf jaar in beslag neemt, waarna de reservisten onder hen nog een jaar actief vlieger zijn. Daarna gaan zij met groot verlof en worden gedurende de resterende tijd van hun verbintenis maandvlieger, met de verplichting om per maand nog zes vlieguren te maken. Geen onverdeeld succes, zo constateert Starink. Enkelen kunnen de overstap naar de burgerluchtvaart (KLM) maken, de anderen hebben te weinig oefening om als ervaren vlieger te kunnen worden aangemerkt. De opleiding tot waarnemer vergt een jaar, waarna de gebrevetteerde met groot verlof wordt gezonden. Door regelmatige herhalingsoefeningen zouden zij hun vaardigheid kunnen behouden, maar helaas, ook dit wordt wegbezuinigd.
De LVA krijgt in de jaren dertig bovendien te maken met een splitsing tussen het vliegbedrijf en de technische dienst met elk een eigen leiding. De een rapporteert aan de legerleiding, de ander rechtstreeks aan de minister, wat leidt tot grote spanningen, zowel in taakstelling als in de besluitvorming over de aanschaf van nieuwe typen vliegtuigen. Die spanningen leiden tot het vertrek van Van Santen in november 1933 en de aanstelling van lt. kol. P.W. Best van de Generale Staf als nieuwe commandant van de LVA. In 1935 besluit de minister om aan die ongewenste situatie een einde te maken door een Inspecteur Militaire Luchtvaart te benoemen, zodat er vanaf dan weer sprake is van een eenhoof-

dige leiding van de organisatie. Met die taak wordt de al gepensioneerde luitenant-generaal van de Genie M. Raaijmaakers belast.

Spanningen

In het begin van de jaren dertig ontstaan internationale spanningen als Duitsland het Verdrag van Versailles naast zich neerlegt en gaat herbewapenen. Ook dan denkt Nederland in een mogelijk conflict neutraal te kunnen blijven. In 1935 komt er een tienjarenplan voor de modernisering van de LVA, dat later is versneld tot een vierjarenplan voor een oorlogsopbouw van de LVA. De besluitvorming verloopt traag door omslachtige aanschafprocedures, maar ook door verschillen van inzicht binnen de LVA zelf, zoals Starink vaststelt. In die periode zijn er verschillende plannen tot reorganisaties van de LVA geweest, die, als positief punt, in 1938 hebben geleid tot het verhogen van de status van de LVA tot Wapen van de Militaire Luchtvaart, dat daarmee binnen de krijgsmacht eenzelfde plaats inneemt als andere wapens van de landmacht.
Voor de Nederlandse luchtverdediging gaan de gedachten binnen de luchtmacht lange tijd naar de ontwikkeling en de inzet van de zogenoemde luchtkruiser. Fokker heeft een order gekregen voor de bouw van een serie van de tweemotorige T.V luchtkruiser, die echter bij aflevering in 1937 al verouderd blijkt te zijn. Later wordt, op grond van nieuwe inzichten, een uitbreiding van de luchtvloot voorzien met een- of meermotorige jachtvliegtuigen. Fokker krijgt een order voor de bouw van een serie van de D.XXI eenpersoonsjager en de tweemotorige G.I jachtkruiser. In 1939 wordt nog besloten tot de aanschaf van meer jachtvliegtuigen. Maar ook de D.XXI, die nog is voorzien een niet intrekbaar onderstel, is de mindere van vergelijkbare vliegtuigen van Britse en Duitse makelij. In de meidagen van 1940 is dat duidelijk gebleken.
Als op de ochtend van de 10e mei 1940 Duitse vliegtuigen ons luchtruim binnenvallen is het vierjarenplan nog niet eens voor de helft gerealiseerd. Ondanks een grote inzet van personeel is de LVA, zowel kwantitatief als kwalitatief, niet gereed voor haar taak. Een bittere vaststelling.

Respect

Starink heeft in zijn proefschrift, met inachtneming van de beperkingen die hij zichzelf heeft opgelegd, een kritische beschouwing gegeven van de ontwikkeling met alle ups-and-downs van het luchtwapen in ons land in de eerste kwart eeuw van zijn bestaan. Door de regels heen klinkt respect voor de legerleiding in de beschouwde periode, vooral voor generaal Snijders, maar ook voor de achtereenvolgende commandanten van de LVA, die, ondanks het politieke klimaat dat zich vooral kenmerkte door bezuinigingen allerwege, hun verantwoordelijkheid hebben genomen voor de opbouw van de LVA.
De jonge jaren van de luchtmacht is een bijzonder boek omdat het, met een grote kennis van zaken, is geschreven door een oud-bevelhebber van de Koninklijke Luchtmacht en, als deel van een drieluik, mede daardoor een niet te onderschatten bijdrage levert aan de geschiedschrijving in het jaar waarin de luchtmacht haar eeuwfeest viert.

Dr. W.L.M. Adriaansen

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie
Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 213 A, 3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur, zaterdag van 11-18 uur
Telefoon: 010-4140267, Telefoon privé: 0186 60 23 38
Website: www.donderbus.com

Literatuursignaleringen

Stefan Bürger
Architectura Militaris: Festungsbautraktate des 17. Jahrhunderts von Specklin bis Sturm
Uitgeverij Deutscher Kunstverlag, Berlijn 2013
576 p., geïll., geb.
ISBN 3422071326
€ 78,-

Taylor Downing
Churchills oorlogsmachine. De kring experts, wetenschappers en vernieuwers die Churchill naar de overwinning leidde
BBNC Uitgevers, Amersfoort, 2013
368 p., 16 p. platen, ingenaaid
ISBN 978904531
€ 24,95

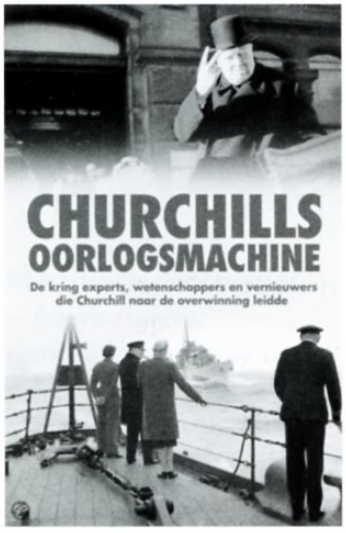

Joep van Hoof
Een bewijs van belangstelling en welwillendheid': de medaille voor langdurige, eerlijke en trouwe dienst
Uitgeverij Boom, Meppel, 2013
79 p., geïll. in kleur, ingenaaid
9789058752093
€ 18,50

Herman Janssen (red.)
Hoogspanning aan de Belgisch-Nederlandse grens. De Eerste Wereldoorlog aan de rijksgrens met Baarle
Uitgave Heemkundekring Amalia van Solms, Baarle-Nassau,
353 p., geïll., geb.
ISBN 978-90-74945-00-4
€ 35,00

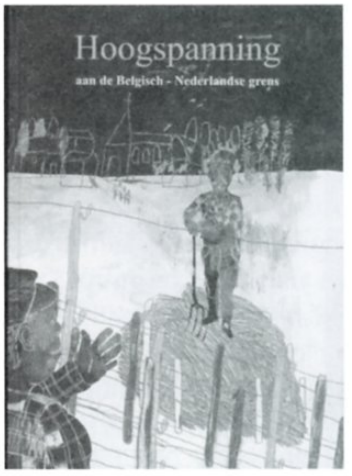

T. de Kruijf (red.)
Atlas van historische verdedigingswerken in Nederland. Groningen, Friesland, Drenthe
Uitgeverij Matrijs, Utrecht, 2013
304 p., geïll., gebonden
ISBN 978905345
€ 39,95

Antoon Meijers
Achtung Minen - Danger mines. Het ruimen van landmijnen in Nederland 1940-1947
Uitgeverij Aspekt, Soesterberg, 2013
239 p., geïll., paperback
ISBN 978946153
€ 19,95

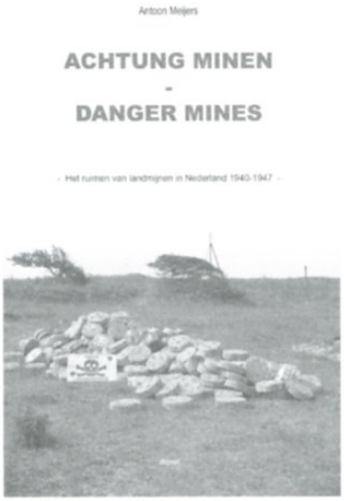

200 jaar Koninklijke Landmacht in 8 figuren

Koninklijke Landmacht

In 2014 is het 200 jaar geleden dat onze landmacht het predicaat "Koninklijk" kreeg.
Ter gelegenheid hiervan zal de Nederlandse stichting voor Modelfiguren
in samenwerking met de Koninklijke Landmacht een serie figuren uitbrengen in 54mm.
Met 8 figuren worden alle onderdelen van de landmacht belicht.
Ze geven een goed beeld van de ontwikkeling van uniform en uitrusting over die 200 jaar.
De leden van Mars et Historia kunnen nu reeds intekenen op deze serie.

De serie omvat:

1 Nationale militie 1815	2 Lansier 1840
3 Genist 1900	4 Officier huzaren 1939
5 Commando 1944	6 Vrijwilliger Korea 1950-54
7 Artillerist in CT 2000	8 Infanterist Afghanistan 2010

De figuren zijn als bouwpakket leverbaar of compleet geassembleerd.
De figuren zullen alleen als serie van acht verkrijgbaar zijn.

Ja, ik wil deze serie graag bestellen:

Naam: .....

Datum: .....

Adres: .....

☐ Ik kies voor levering van .... sets als bouwpakket in losse onderdelen à € 95,=
☐ Ik kies voor ... sets reeds geassembleerde figuren à € 135,=
☐ Ik kom mijn figuren ophalen op de algemene ledenvergadering 2014
☐ Ik wil mijn figuren toegezonden krijgen als pakketpost met POSTNL (verzendkosten € 10,=)

Het totaalbedrag (aantal sets x € 95,= of € 135,= plus eventuele verzendkosten) svp overmaken op rekeningnummer 71318 t.n.v. N.S.M de Tinnen Tafelronde te Barendrecht.

Dit formulier mailen naar : Seriekl@modelfiguren.nl
of opsturen naar: E. P. Vonk, Pascalstraat 9, 3817JH Amersfoort

Afdelingscorrespondenten van de vereniging

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Militaire geschiedenis te land
Coördinator: drs. J.P.C.M. van Hoof
E info@marsethistoria.nl
- ***a3 Napoleontica, Belgische Opstand:***
drs. M. van der Hoeven, Raaphorst 121, 2352 KJ Leiderdorp, T 071 541 25 01, E mithras@wxs.nl
- ***a5 Meidagen 1940:***
E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade, T 045 524 29 62, E e.h.brongers@tele2.nl
- ***b6 Wiel-en rupsvoertuigen:***
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105XG, Heemstede, T 023 529 13 24.
W. den Dunnen, Residencia la Cigüena, apartamento 70, Paseo de las Cumbres S/N, 21449 Islantilla, Lepe (Huelva), wimdendunnen@gmail.com.

Militaire luchtvaartgeschiedenis
Coördinator: drs. R. de Winter - E rolfenastrid@kpnmail.nl
- ***b14 Luchtvaartafdeeling:*** info@marsethistoria.nl
- ***b11 Luchtvaartgeschiedenis (m.n. Indië):***
dr. P.C. Boer, Hoogaars 15, 4617 GE Bergen op Zoom, T 0164 23 08 51, E p.c.boer@home.nl
- ***b13 Marine Luchtvaartdienst (MLD):***
P.P. Staal, Javastraat 24, 2341 XL Oegstgeest, T 071 515 66 14, prudentstaal@hotmail.com

Maritieme geschiedenis
- ***b9 Mariniers:***
info@marsethistoria.nl
- ***b10 Schepen en vaartuigen:***
info@marsethistoria.nl

Marechausseegeschiedenis
Coördinator: mr. W.J. Zaagman, E zano85@zonnet.nl

KNIL en krijgsverrichtingen in voormalige overzeese gebieden
Coördinator: drs. T. Broos - E tbroos@hotmail.com

Krijgsmachtbreed
Coördinator: drs. E.J.J.F. Rossmeisl,
E rossmeisl@planet.nl
- ***c1 Uniformen:*** F.A.Th. Smits, Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg, T 06 22 23 37 89, E smits@ziggo.nl, T werk 015 215 05 53, E f.smits@legermuseum.nl
- ***c2 Emblemen:*** B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, T 035 691 35 63 en Ing. R.C. Kuenen, Willem van Gelre-Gulikstraat 62, 6137 HB Sittard, T 046 458 81 74, E robkuenen@hotmail.com
- ***c3 Onderscheidingen:*** H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray, T 0478 58 29 92, E hennymeijer@home.nl en B.W. Wagenaar, Burgemeester Nieuwenhuisenstraat 43, 1906 CJ Limmen, T 072 505 38 96.
- ***c6 Traditie en ceremonieel:*** F.A.Th. Smits, Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg, T 06 22 23 37 89, E smits@ziggo.nl, T werk 015 215 05 53, E f.smits@legermuseum.nl
- ***c7 Vlaggen, vaandels en standaarden:***
W.L. Plink, Midachten 53, 8162 CK Epe, T 0578 61 21 38, E wplink@planet.nl
- ***c8 Militaire muziek:***
mr. R.A. Schimmel, Jan Muschlaan 242, 2597 VE Den Haag, T 070 324 65 68, E schimmel242@zonnet.nl
- ***c9 Militaire genealogie:***
drs. J.P.C.M. van Hoof, E info@marsethistoria.nl
- ***c10 Vuurwapens en geschut:***
G.D. Klein Baltink, Vordense Binnenweg 49a, 7231 BB Warnsveld, T 0575 52 91 56, E gdkb@wxs.nl

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

De Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie, opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij Koninklijk Besluit van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de geschiedenis, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen, en het ceremonieel van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

Ereleden
M. Botma †, drs. B.G.J. Elias, F.J. van Lier †, H. Muller †, drs. J. Nuis

Lid van Verdienste
T.L.D. Postma

Bestuur
Drs. R. de Winter, voorzitter
Mr. W.J. Zaagman, vice-voorzitter
H.A. Bresser, secretaris
Dr. W.L.M. Adriaansen, penningmeester

Mevr. M. Groen
Dr. L.Ph. Sloos

Secretariaat:
Nijverdalseweg 97
7461 TC Rijssen
T 0548 52 23 42
I www.marsethistoria.nl
E info@marsethistoria.nl

Lidmaatschap
De jaarcontributie voor 2012 voor leden die geen machtiging tot inning hebben verstrekt, bedraagt € 35,00 (buitenland € 37,50), over te maken op rekeningnr. (Rabobank Amersfoort) 1478.89.537 t.n.v. Mars & Historia (buitenland BIC is RABONL 2U en de IBAN NL 44 RABO 0147 8895 37).
Leden die een machtiging tot inning hebben verstrekt krijgen een korting van € 2,50.

Ledenadministratie
Dr. W.L.M. Adriaansen
Grote Spie 67
4819 CN Breda
T 076 541 20 54

I www.marsethistoria.nl
E info@marsethistoria.nl

England.

Füsilier vom 1. Infanterie-Regiment. Flankeur vom 2. Infanterie-Regiment. Jäger.

Die Holländische Brigade (Dutch Brigade).

1799—1802.

Diese Holländischen Emigrantentruppen in Englischen Diensten wurden im Oktober 1799 auf der Insel Wight errichtet und unter dem Oberbefehl des Herzogs von York von den Erbprinzen von Oranien kommandirt. Die Brigade bestand aus 4 Infanterie-Regimentern und einem Jäger-Regiment, jedes zu 18 Kompagnien, ferner aus einem Artillerie-Detachement von 6 Kompagnien, einem Ingenieur-Corps, einer Handwerker-Kompagnie und einer Invaliden-Abtheilung. Die Brigade wurde hauptsächlich zum Schutze von Jersey, Guernsey und Wight gegen eine mögliche feindliche Invasion verwendet. Am 12. Juli 1802 wurde die Brigade aufgelöst. Ein grosser Theil kehrte nach Holland zurück, ein Theil trat in Fulda'schen Dienst. (Freundl. Mittheilung von Herrn Dr. H. J. Vinckhuysen und [illegible] E. van Kan in Haag.

Kostüm, Uniformenkunde. Band X. Nr. 22. Verlag von Max Babenzien in Rathenow.

DRAPER FUND

HONI SOIT QUI MAL Y PENSE